Center for International Development
at Harvard University

KOÇ ÜNİVERSİTESİ

Koronavirüs Günlerinde Ekonomi

Muhammed A. Yıldırım
Koç Üniversitesi
CID @ Harvard University

Problemin Tespiti

- ABD Merkez Bankası Fed'in önceki başkanı Ben Bernanke:
  - "Sağlık sorunu hallolmadan alınan hiçbir ekonomik tedbir işe yaramayacaktır"

- Virüs temizlenmediği sürece:
  - insanların ekonomiye olan güveni geri gelmeyecek
  - iş yerleri açılamayacak
  - insanlar normal hayatlarına dönüp eski tüketim alışkanlıklarına devam edemeyecekler.

Fasit Döngü

1. Raunt: Hastalığın ortaya çıkardığı panik havası ve hızlıca alınan tedbirlerin arz ve talebe etkileri.

2. Raunt: Belirsizliğin ve paniğin talebi ve yatırımları etkilemesi.

3. Raunt: Talebin düşmesiyle firmaların nakit girdisinde problemler ve iflaslar.

4. Raunt: İşten çıkarmalar veya firmaların batması sonucu ortaya çıkan işsizlik.

5. Raunt: Şahısların gelirlerinde büyük düşüş. Kredilerin dönmemesi. Talebin daha da azalıp belirsizliğin daha da artması. Tekrar 2. Raunda dönüş.

Önce sağlık, sonra ekonomi

- Virüs nasıl yayılıyor?
- En önemli rakam: Bir hasta hastalığı süresince kaç kişiye daha virüsü yayıyor?
  - 1-3-9-27-81-243-729-2187-6561-19683-59049
- Bu rakamı 1'in altına çekmeliyiz.
- Azaltmanın yolları:
  - Sosyal mesafe, Toplu etkinliklerin iptali, Okulların kapanması, Ülkelerarası seyahatin kısıtlanması, Ülke içi seyahatlerin kısıtlanması, Toplu taşımanın kapanması, Çalışma kısıtlaması…

Kısıtlamaların Uygulanma Tarihleri

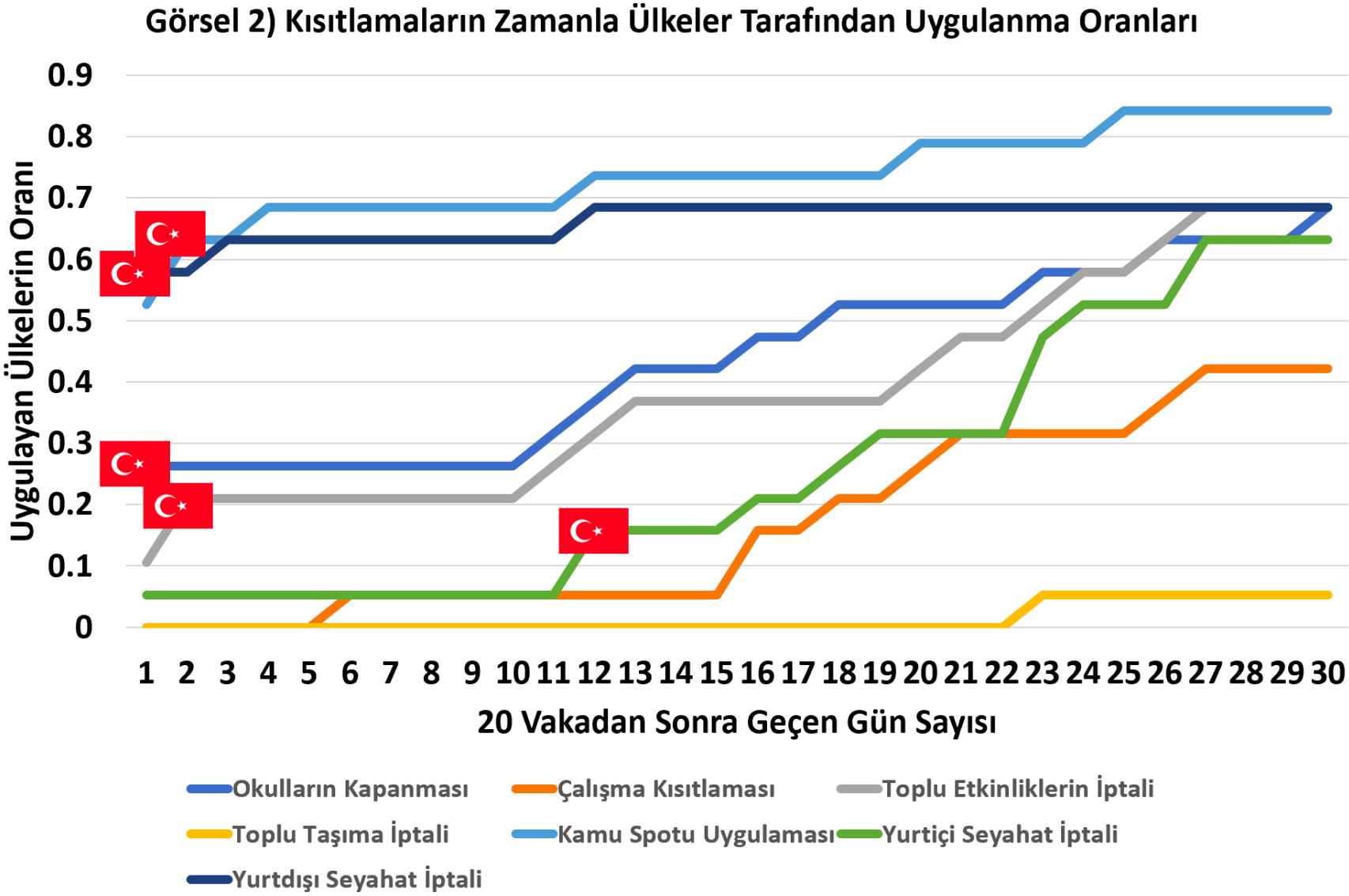

Veri: Oxford Üniversitesi (OxCGRT)

Analiz: Ufuk Akçiğit, Marta Prato, Jose Quintero

Evolution of COVID-19 cases until 09 Apr 2020

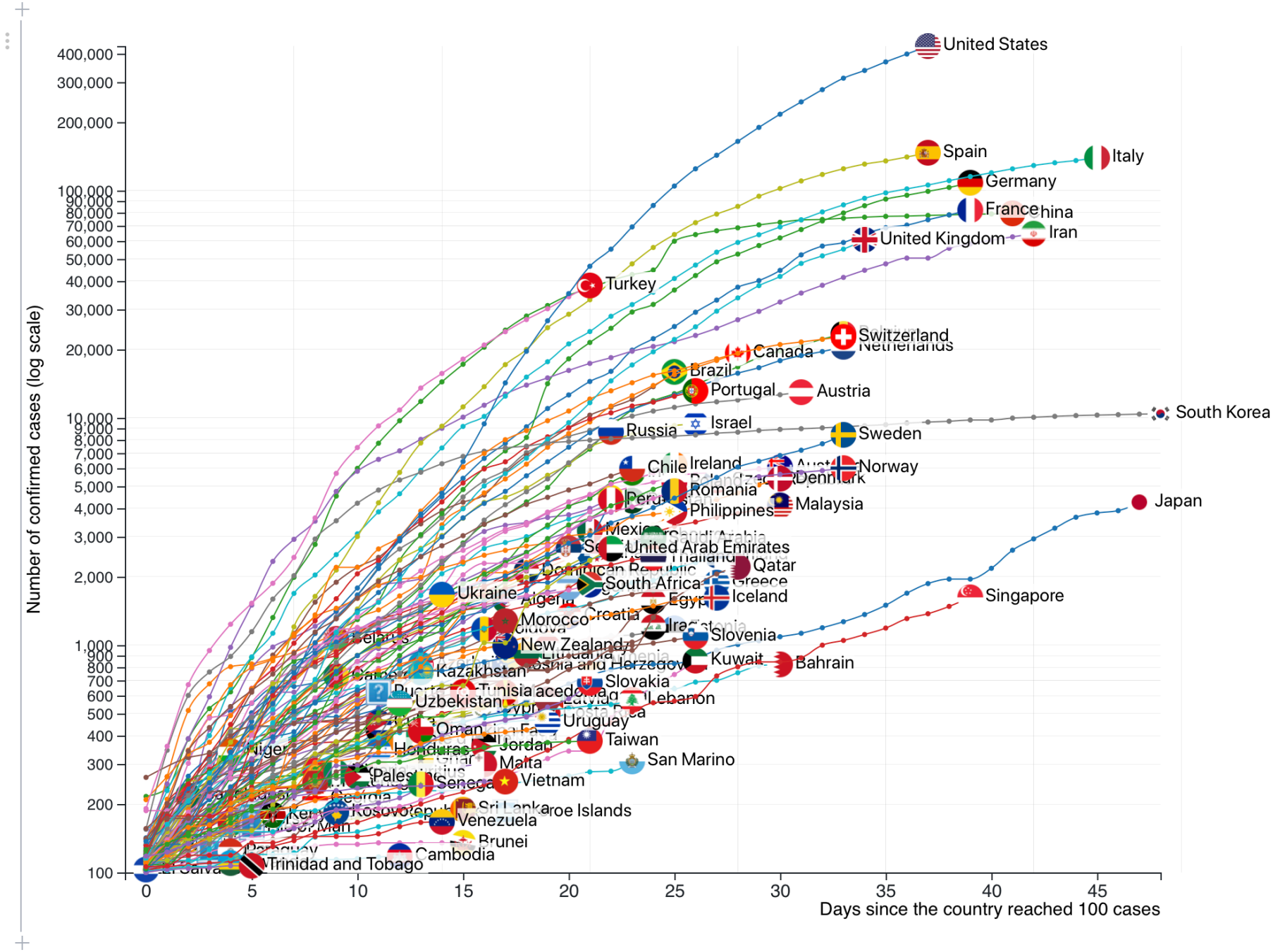

Author: @elaval

Data source: ECDC via Our World in Data https://ourworldindata.org/coronavirus-source-data

Evolution of COVID-19 cases until 09 Apr 2020

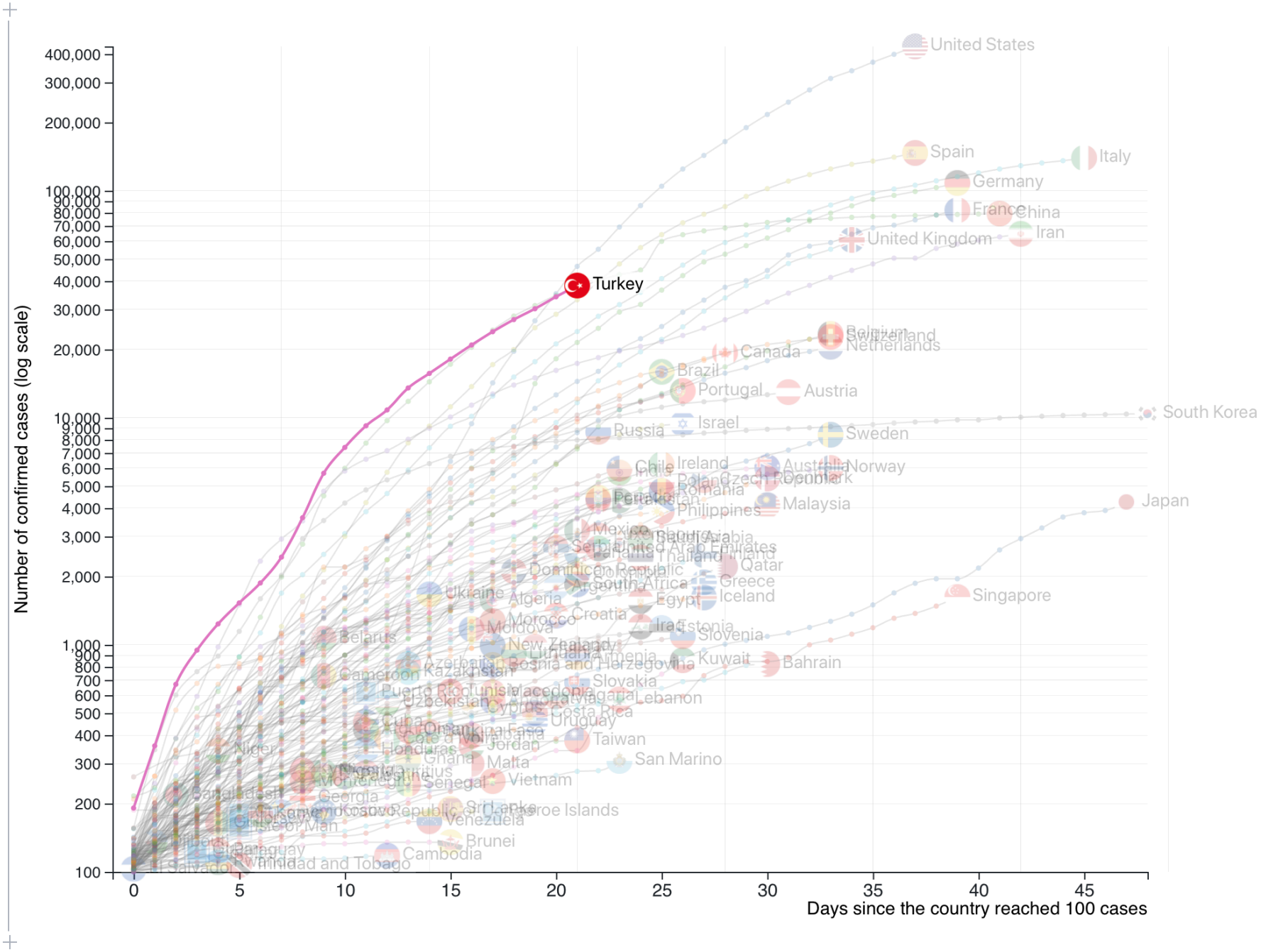

Author: @elaval

Data source: ECDC via Our World in Data https://ourworldindata.org/coronavirus-source-data

Eğriyi Düzleştirme

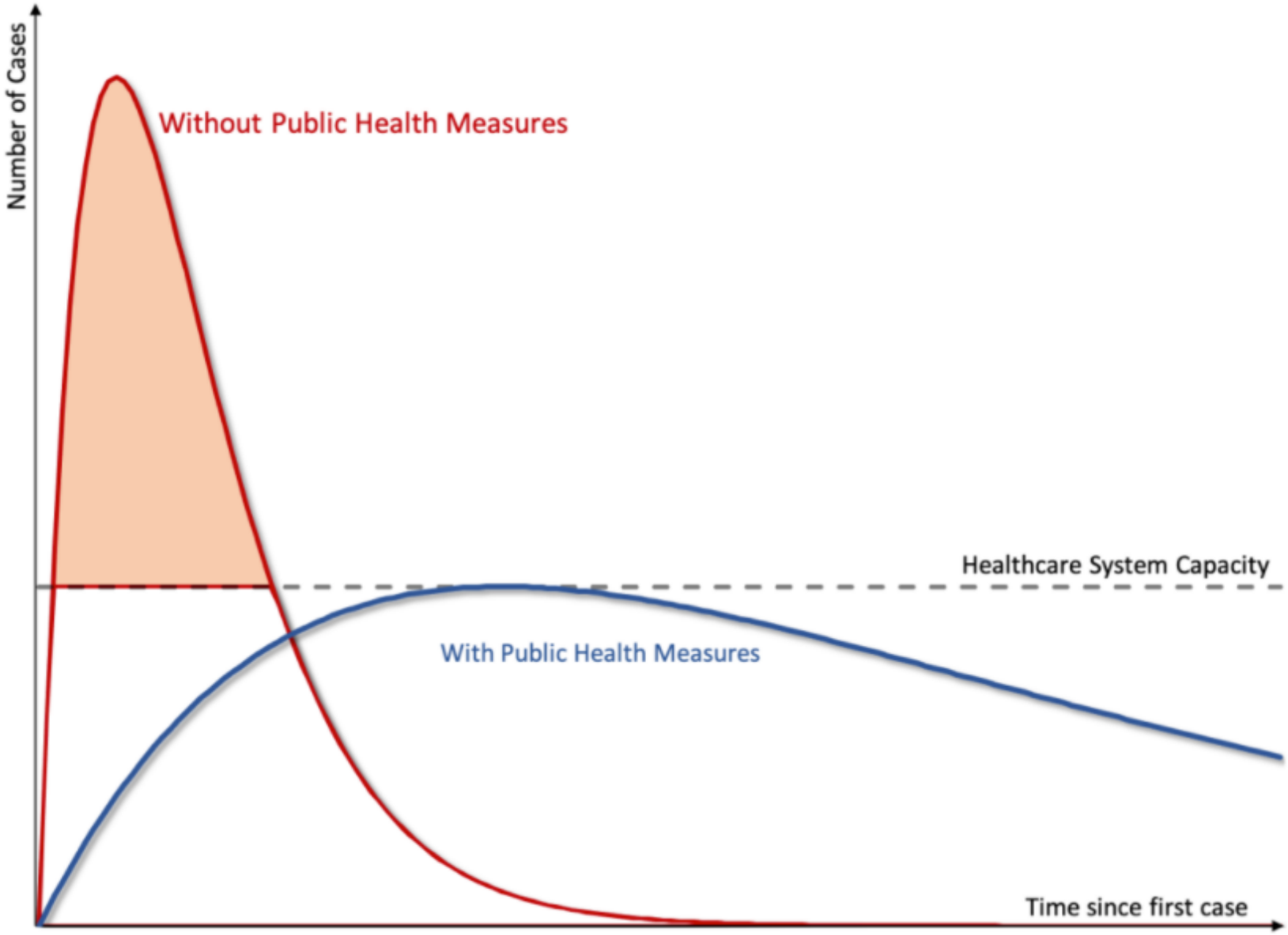

Sağlık Altyapısı

Yoğun Bakım Yatak Sayıları

Şekil 7.9. Yıllara ve Sektörlere Göre Toplam Yoğun Bakım Yatağı Sayısı

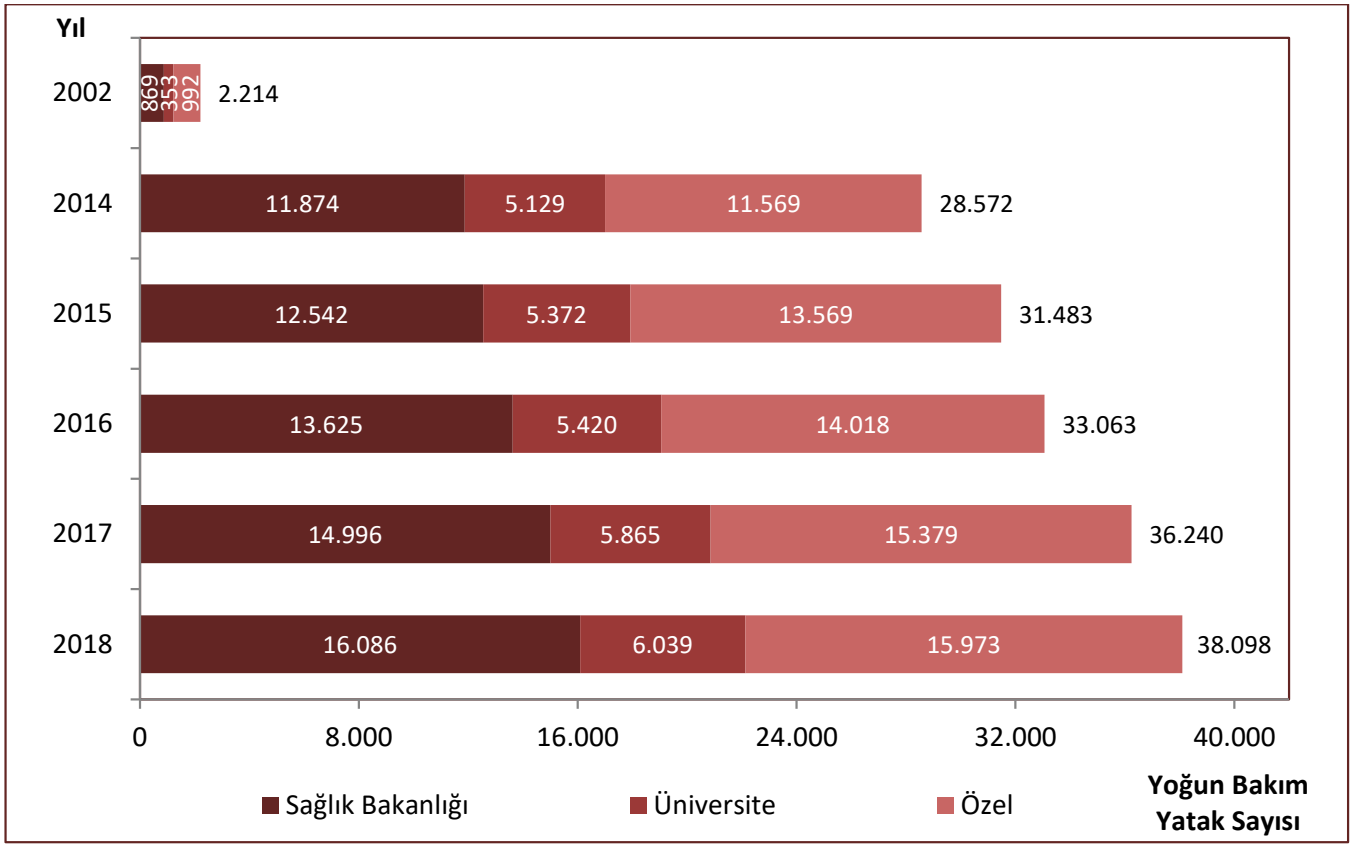

Tablo 7.3. Türlerine ve Sektörlere Göre Yoğun Bakım Yatak Sayıları ve Dağılımı (%), 2018

	Sağlık Bakanlığı		Üniversite		Özel		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erişkin	11.171	69,4	4.049	67,0	8.851	55,4	24.071	63,2
Çocuk	941	5,8	542	9,0	142	0,9	1.625	4,3
Yenidoğan	3.974	24,7	1.448	24,0	6.980	43,7	12.402	32,6
Toplam	16.086	100	6.039	100	15.973	100	38.098	100

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

İllere Göre Kişiye Düşen Yoğun Bakım Yatak Sayıları

Harita 7.3. İllere Göre 10.000 Kişiye Düşen Yoğun Bakım Yatağı Sayısı, Tüm Sektörler, 2018

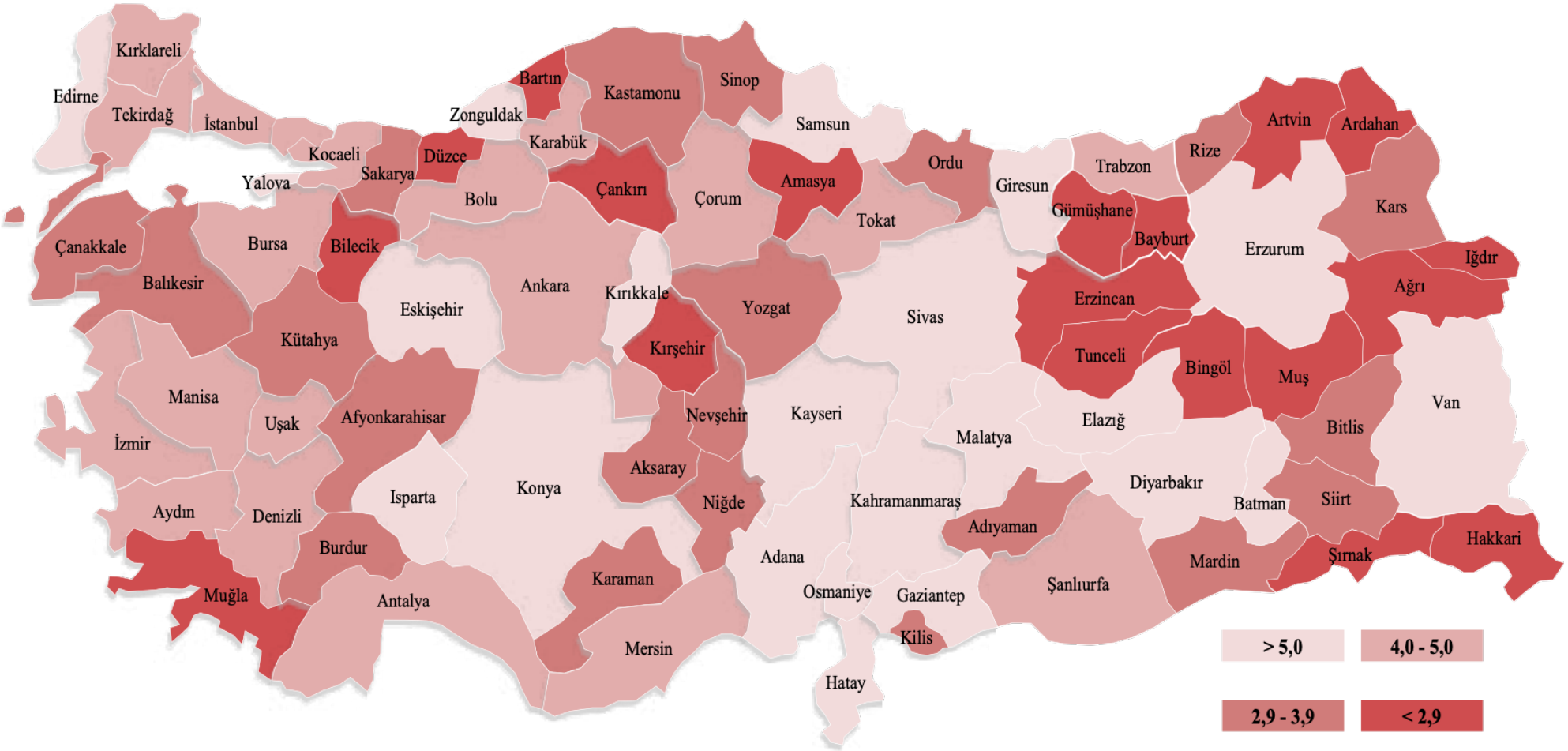

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

İllere Göre Kişiye Düşen Yatak Sayıları

Harita 7.2. İllere Göre 10.000 Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı, Tüm Sektörler, 2018

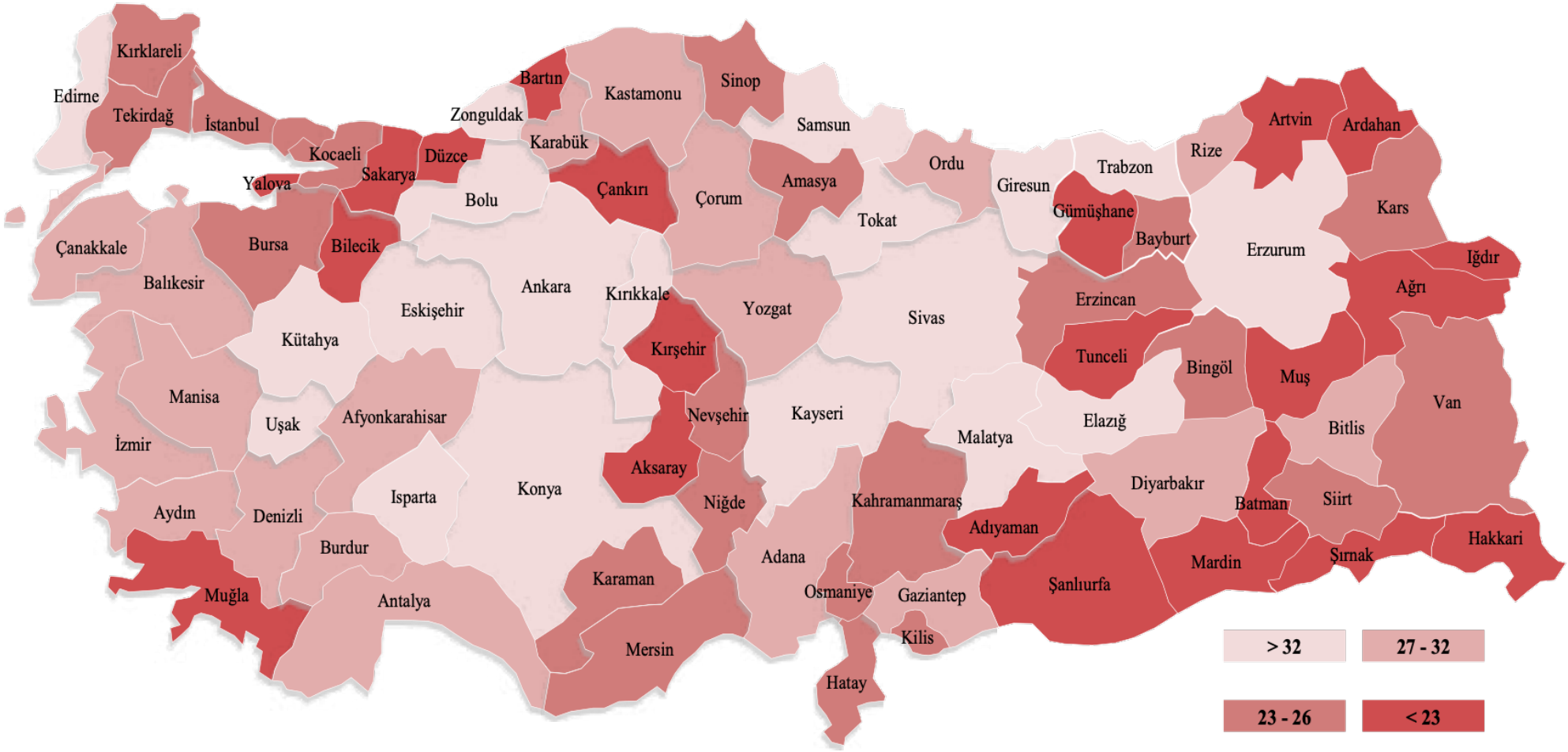

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü

100,000 kişiye düşen yoğun bakım yatağı

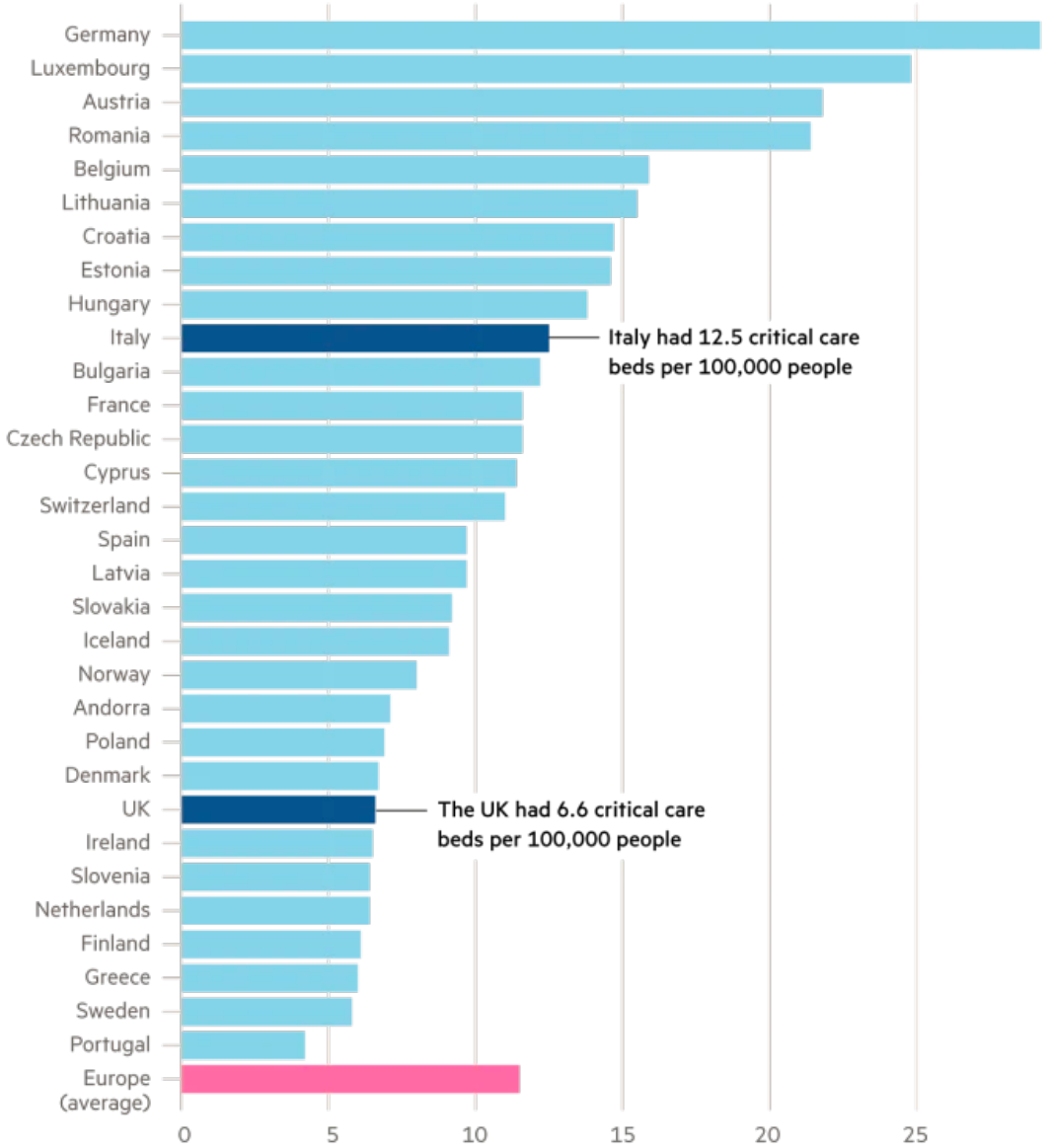

Source: A Rhodes, P Ferdinande, H Flaatten, B Guidet 'The variability of critical care bed numbers in Europe', 2012
© FT

Türkiye: Her 100,000 kişiye erişkinler için 29.4 yoğun bakım yatağı (2018 yılında toplam 24.071)

ABD: 34.7

Almanya: 29.2 (son zamanlarda 40 bin yatağa çıkardılar)

Toplam Yatak Kapasitesi

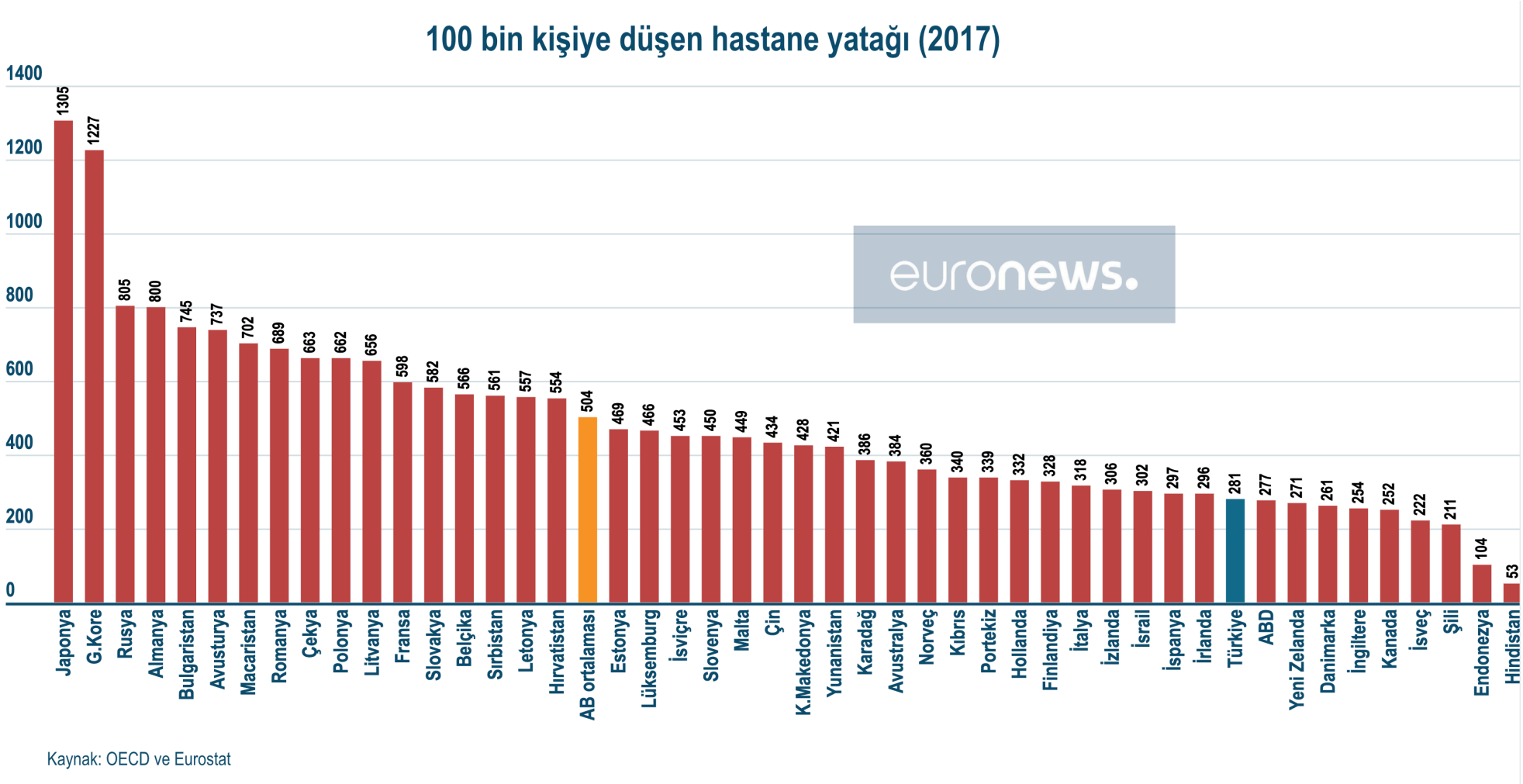

Doktor Sayısı

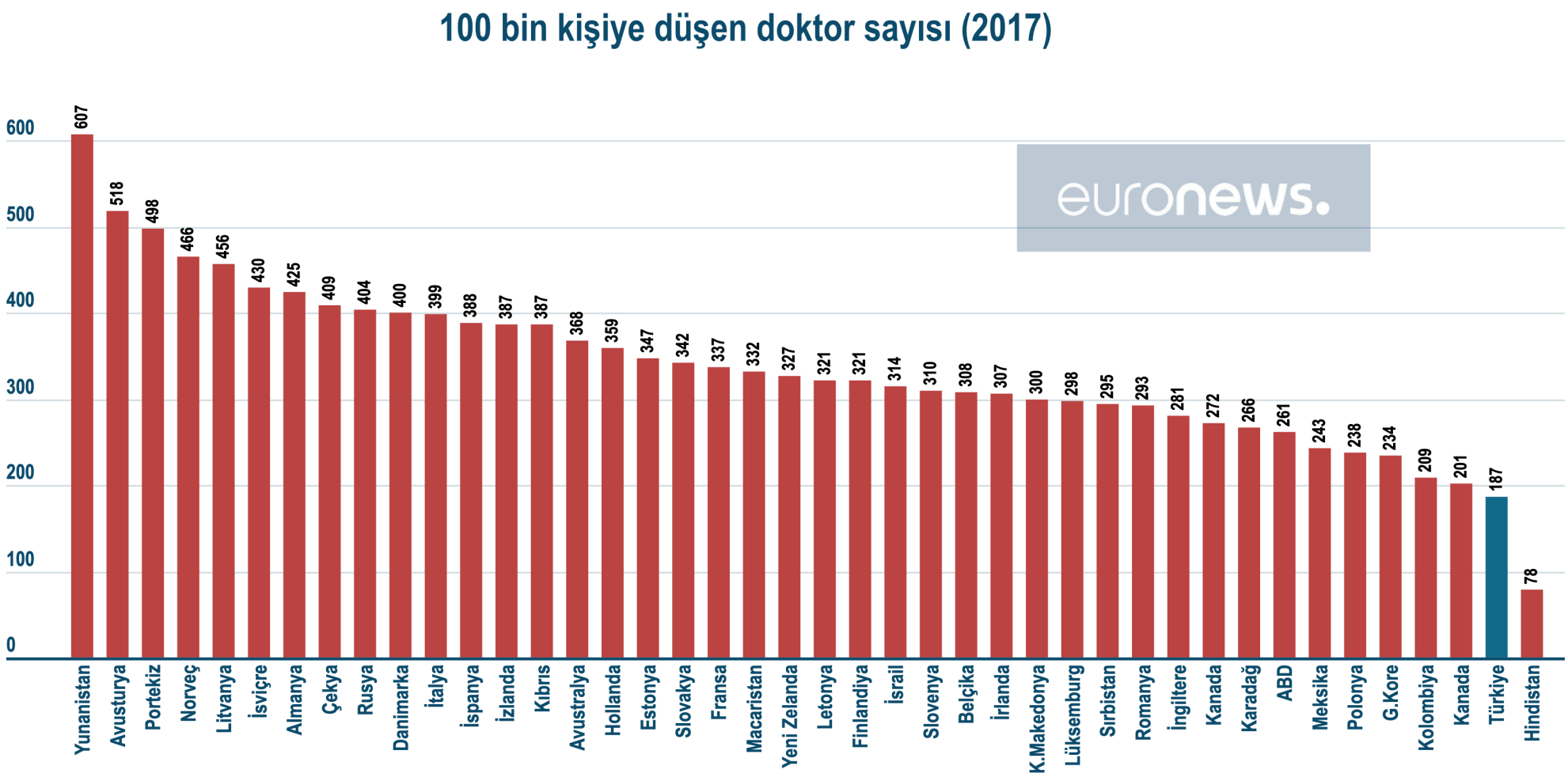

Kaynak: OECD ve Eurostat

65 Yaş üstü oranı

Şekil 1.9. 65 Yaş ve Üzeri Nüfus Oranının Uluslararası Karşılaştırması, (%), 2018

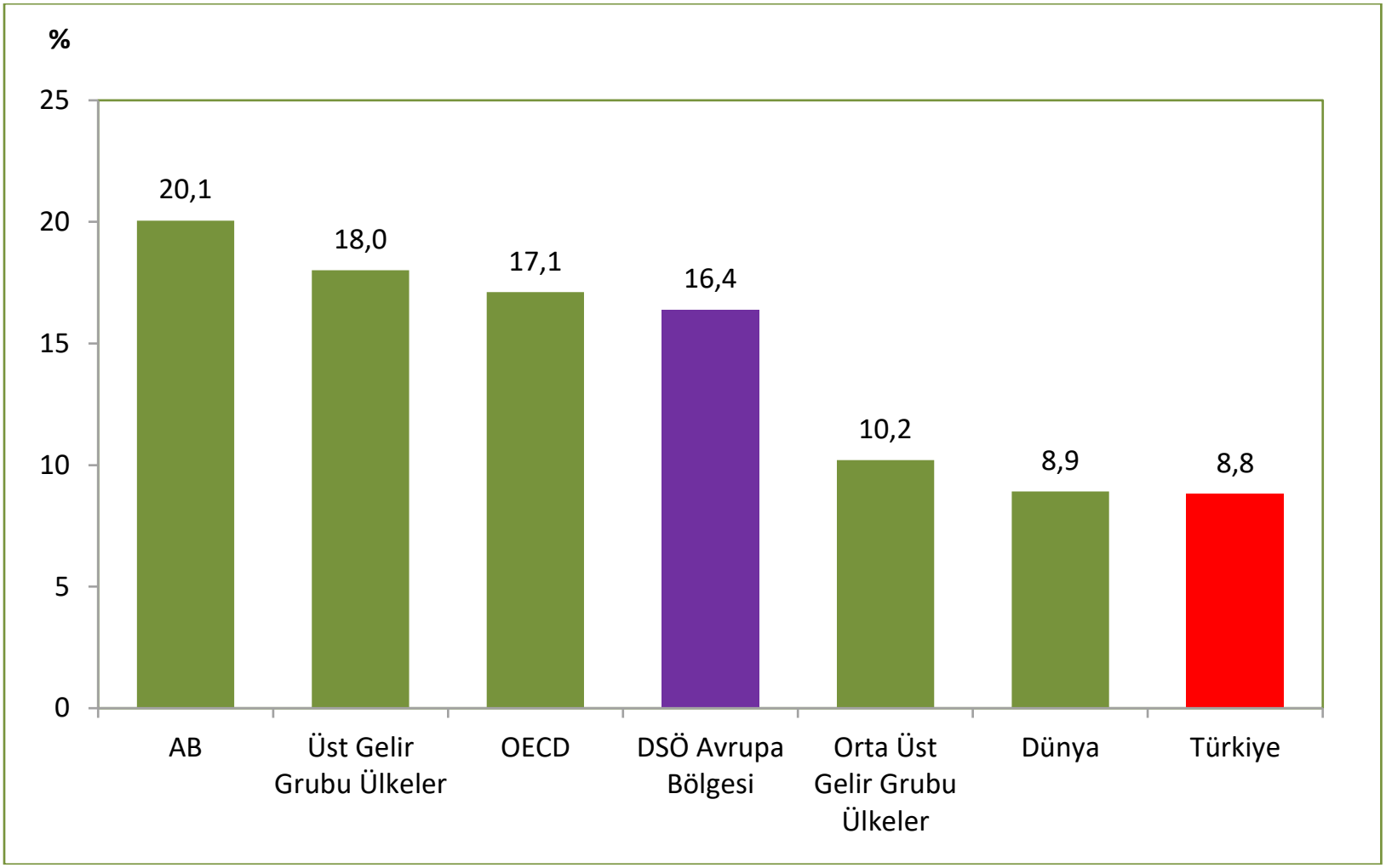

Kaynak: TÜİK, UNPD

Neden yatak kapasitesi önemli

- Türkiye’de 30 bin yoğun bakım yatağı var. En fazla 30000 solunum cihazı (Şu an 20 bin civarı)
- Bir hasta yoğun bakımda 14 gün kalsın.
- Her gün 30000/14 = 2142 yeni hasta yatırabiliriz.
- Hastalığa yakalanan her 20 kişiden birinin yoğun bakım ihtiyacı olsun.
- Yaklaşık günlük 43000 yeni hasta gelene kadar dayanabiliriz.
- Şu an günlük yeni hasta 4000-5000 civarında.
- Toplam yaklaşık 500 bin hasta
- Problem: Çoğunluk belli ilerde (İstanbul)

Türkiye'de ölüm nedenleri

Şekil 2.13. ICD-10 Ana Tanı Gruplarına Göre Ölüm Nedenlerinin Dağılımı, (%), 2018

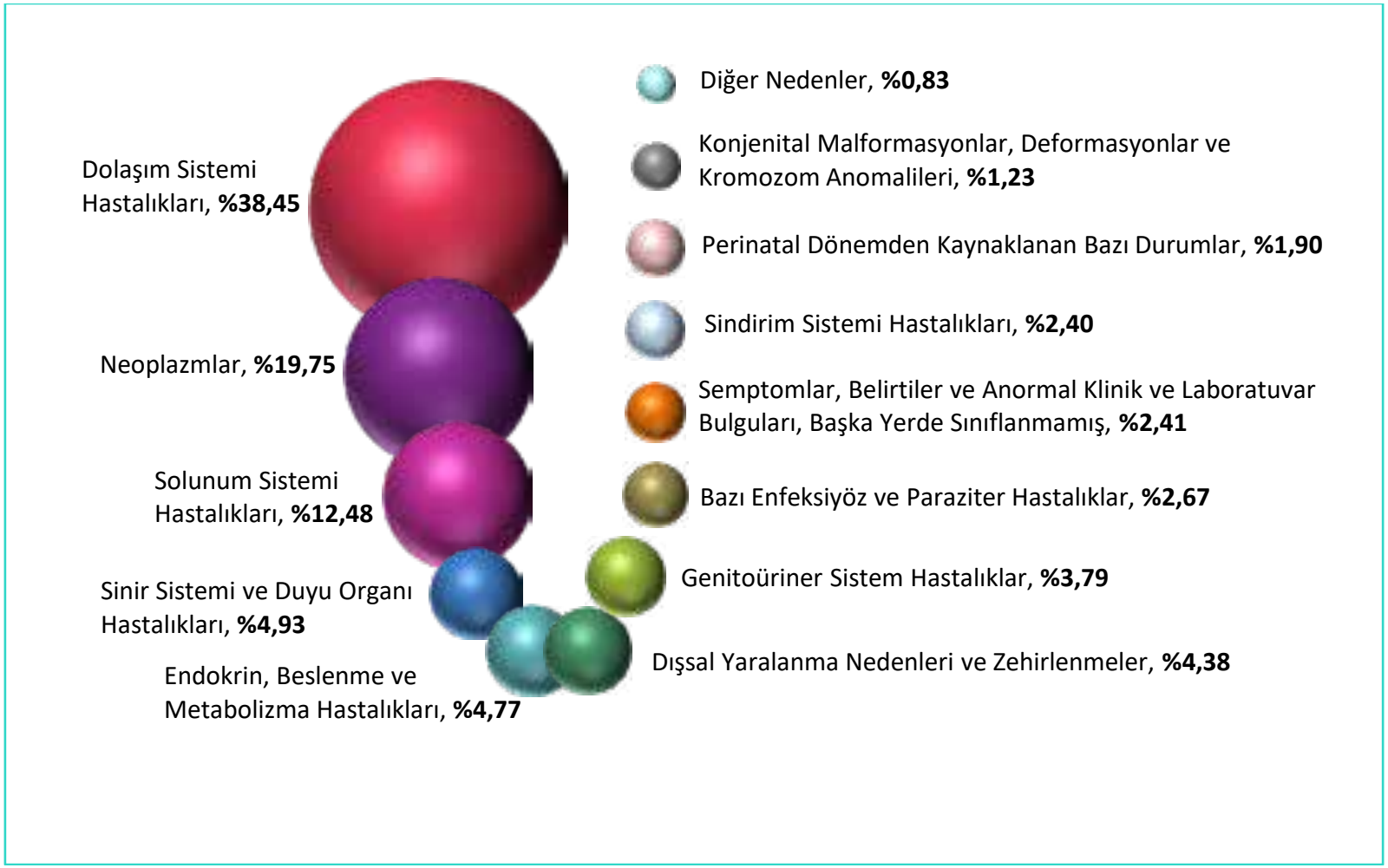

Kaynak: TÜİK, Ölüm Nedeni İstatistikleri 2018

Hangi İzolasyon

- Gönüllü izolasyon
- Sıkı (devlet zoruyla) izolasyon
- İki senaryo:
  - Önce sıkı sonra gönüllü izolasyon
  - Önce gönüllü sonra sıkı izolasyon

Sağlık Kapasitesi

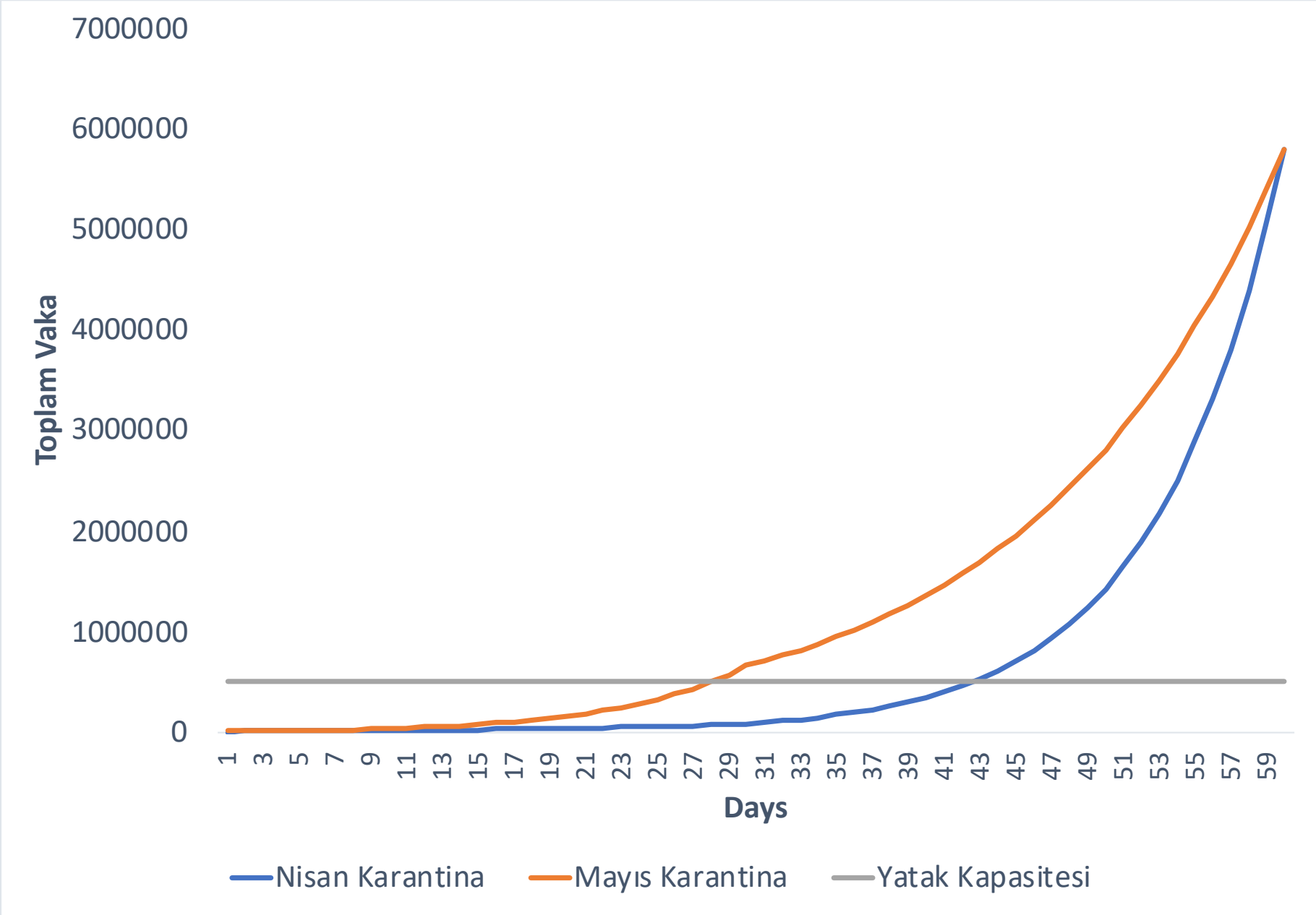

Sağlık

- Ortalama hasta sayısı daha düşük.
- Kapasiteye ulaşma zamanı daha geç. Sağlık personeline daha az yük.
- Sağlık personeli daha çok korunabilecek.
- Kapasite arttırımı için fırsat. Tıbbi donanımlar ve yataklar.
- Test kabiliyetlerini arttırma fırsatı.
- Yeni tedavi metotları gelişme ihtimali.
- Bilimsel gelişmeler.

Ne zaman normalleşme başlar?

- Sağlıklı veri akışı, hasta sayılarının takibi.
- Hastaneler bütün vakaları normal rutinlerinde kaldırabilmeli.
- Testler:
  - Semptom gösteren herkesin test edilebilmesi gerekli.
  - Rastgele testlere olanak sağlanabilmeli.
  - Hızlıca uygulanabilecek testlerin geliştirilmesi.
- Hastalığı teyitli kişilerin ve onlarla teması bulunan bütün kişilerin tespiti ve takibi.
- Vaka sayısının (14 gün gibi) devamlı azalması.

- Aşı, vs gibi önleyici tedaviler.
- Hastalığın klinik seyrini değiştirecek yeni tedaviler.

Uzun vadede

- Bu virüs ancak insanların %50'si bağışıklık geliştirirse tam anlamıyla durur. Aksi takdirde eski yaşantılarımıza geri dönemeyiz.
- İki şekilde olabilir:
  - Yeterli sayıda insan hastalanıp düzelirse
  - Aşı geliştirilirse
- İlk senaryonun korkunç insani maliyeti var.
- Peki ne olacak?
  - Okullar açılacak mı? Sinemalar, konserler, tiyatrolar, turizm, futbol maçları…
  - Hayat rutinlerimiz?
  - Ekonomi?

Ekonomik Etkiler

GSMH'de düşüş beklentisi

Figure 1. The potential initial impact of partial or complete shutdowns on activity in the selected G7 economies

Per cent of GDP at constant prices

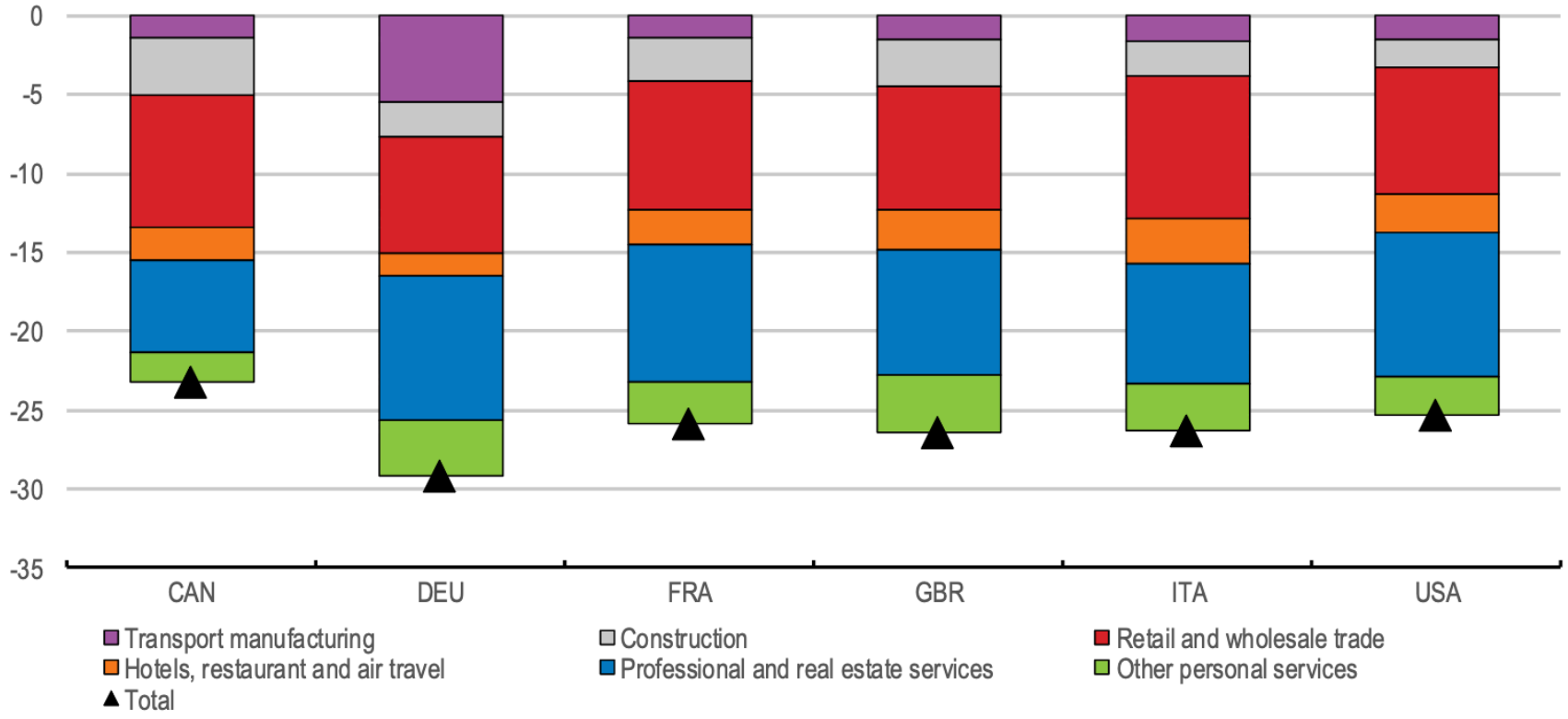

Kaynak: OECD

GSMH'de düşüş beklentisi

Figure 2. The potential initial impact on activity of partial or complete shutdowns on activity in selected advanced and emerging market economies

Per cent of GDP at constant prices

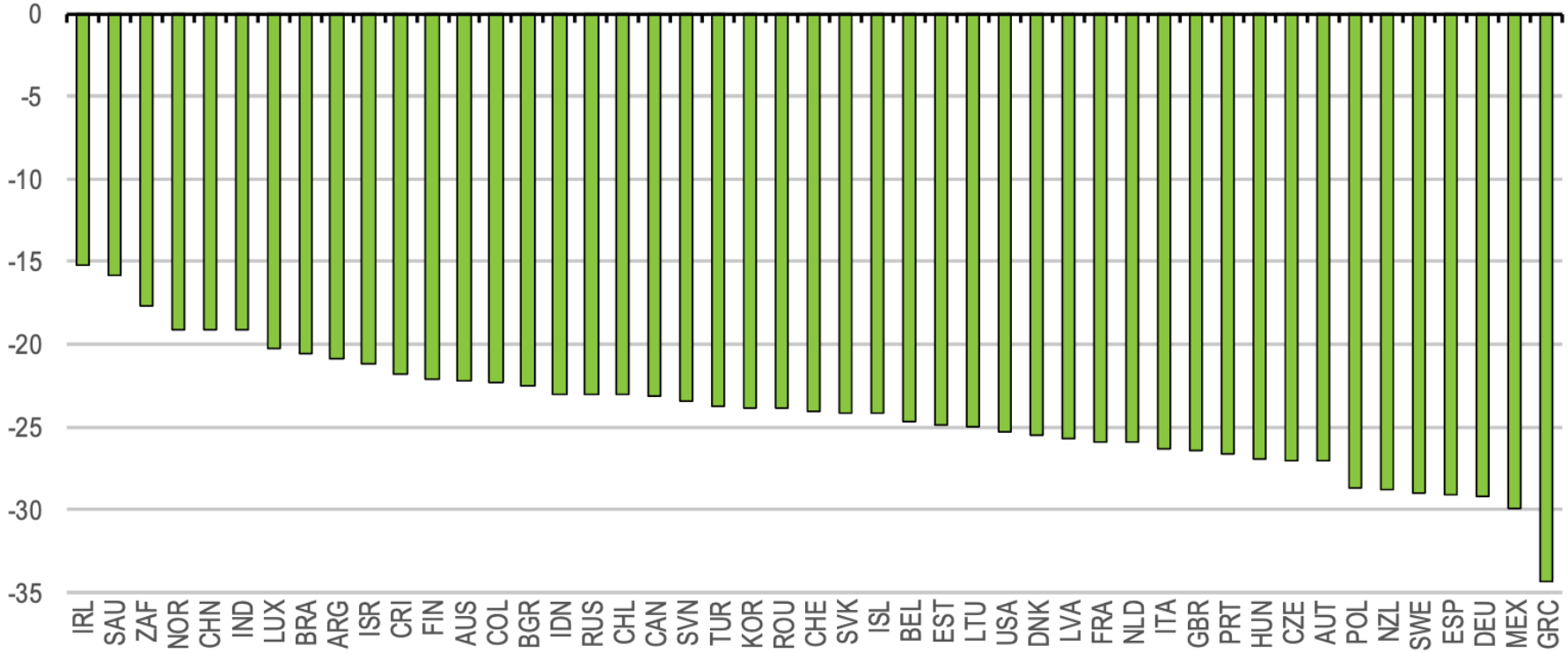

Kaynak: OECD

Harcama yoluyla GSMH Etkisi

	(kriz öncesi = 100)
1. Özel tüketim harcamalarına ağırlıklandırılmış etki	**65**
1.a Gıda ve alkolsüz içecekler	95
1.b Alkollü içecekler, tütün	85
1.c Giyim ve ayakkabı	60
1.d Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	100
1.e Mobilyalar, ev ekipmanları, ev bakım ve onarımı	50
1.f Sağlık	100
1.g Ulaştırma	35
1.h Haberleşme	100
1.i Eğlence ve kültür	10
1.j Eğitim	90
1.k Lokantalar ve oteller	10
1.e Çeşitli mal ve hizmetler	50
2. Devletin tüketim harcamaları	**120**
3. Yatırım harcamaları	**30**
4. Mal ve hizmet ihracatına ağırlıklandırılmış etki	**58**
4.a Mal ihracatı ile turizm dışında kalan gelirler	65
4.b Turizm gelirleri	0
5. Mal ve hizmet ithalatına ağırlıklandırılmış etki	**61**
5a. Enerji dışı mal ithalatı ve turizm dışı hizmetler	65
5.b Enerji ithalatı	50
5.c Turizm giderleri	0
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	**62**
Büyüme Oranı	**-38**

Kaynak: Fatih Özatay

Gelişmekte olan ülkelerden kaçış

Covid-19 has generated unprecedented EM outflows

Real money flows to emerging markets (centred 6-week moving average, $bn)

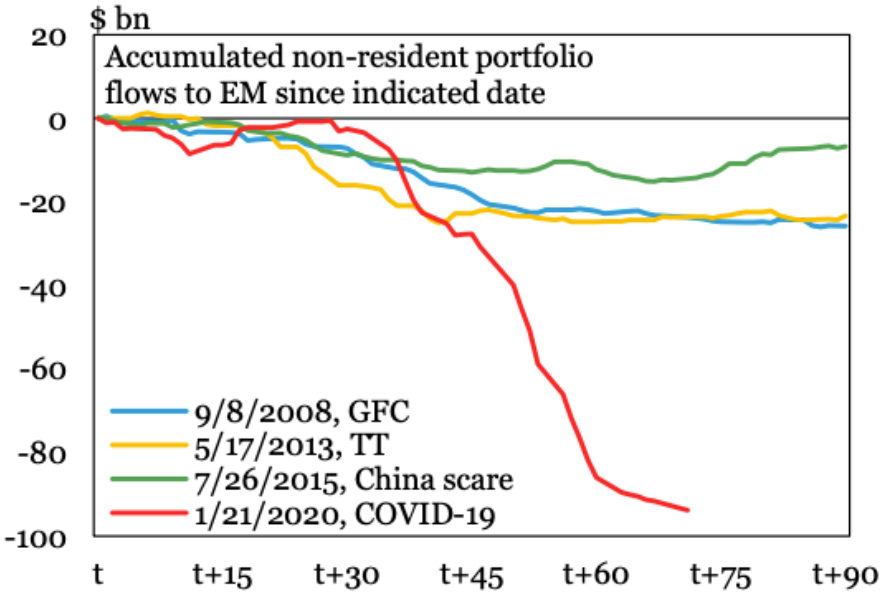

Source: IIF

© FT

Ülkelerin dış borç yükümlülükleri

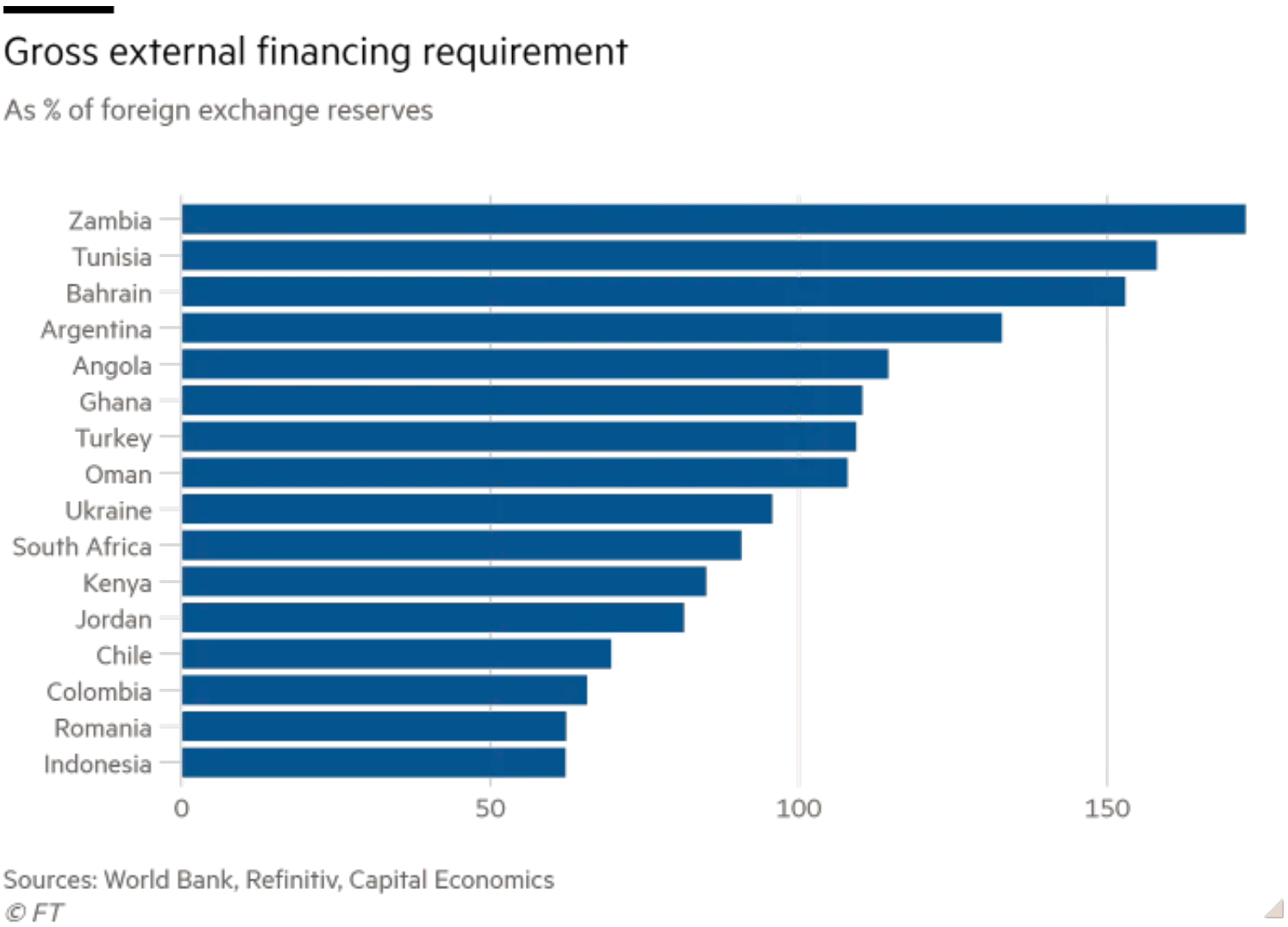

İşsizlik

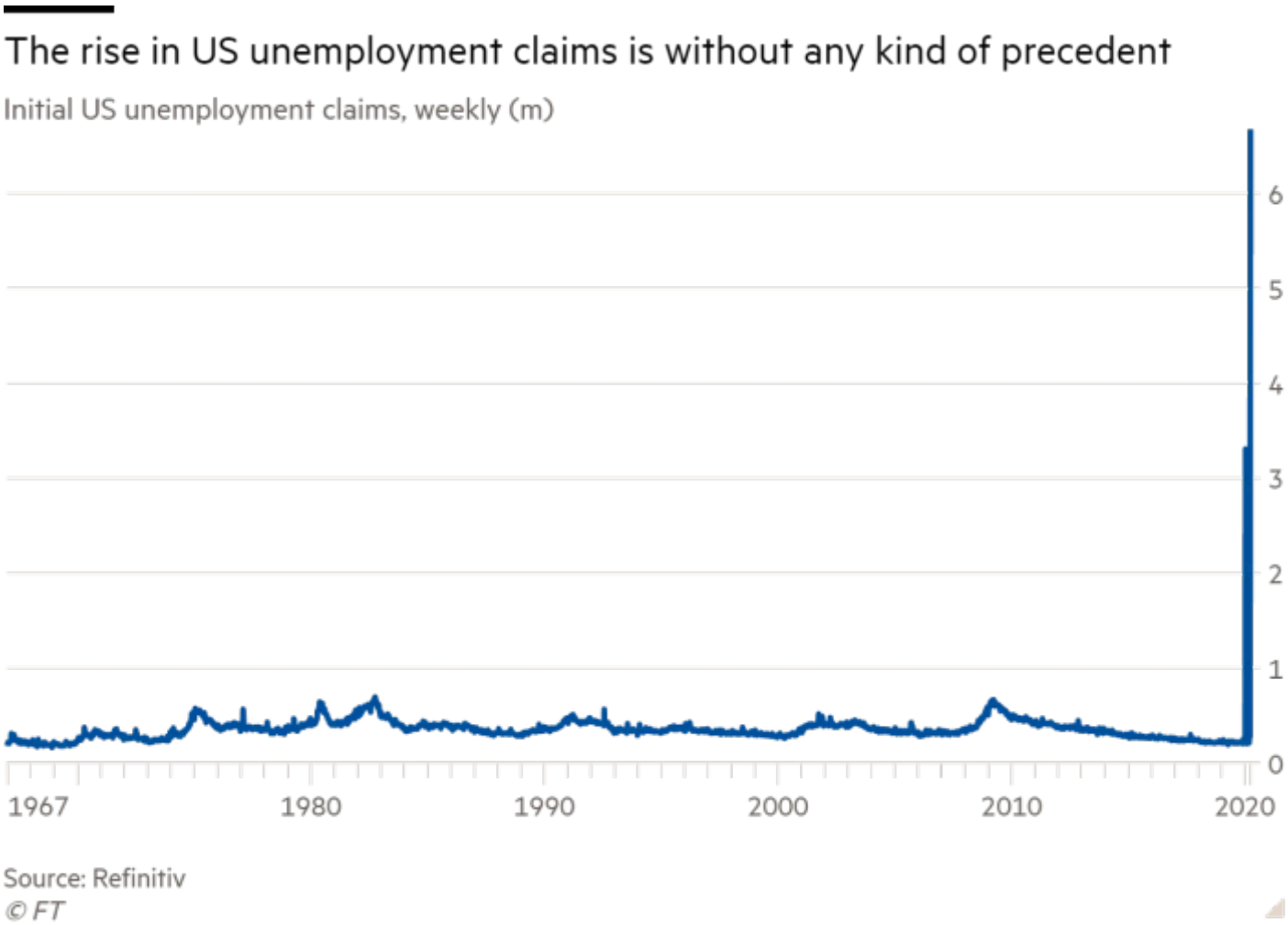
The rise in US unemployment claims is without any kind of precedent
Initial US unemployment claims, weekly (m)
6
5
4
3
2
1
0
1967
1980
1990
2000
2010
2020
Source: Refinitiv
© FT

Üretime Etkisi

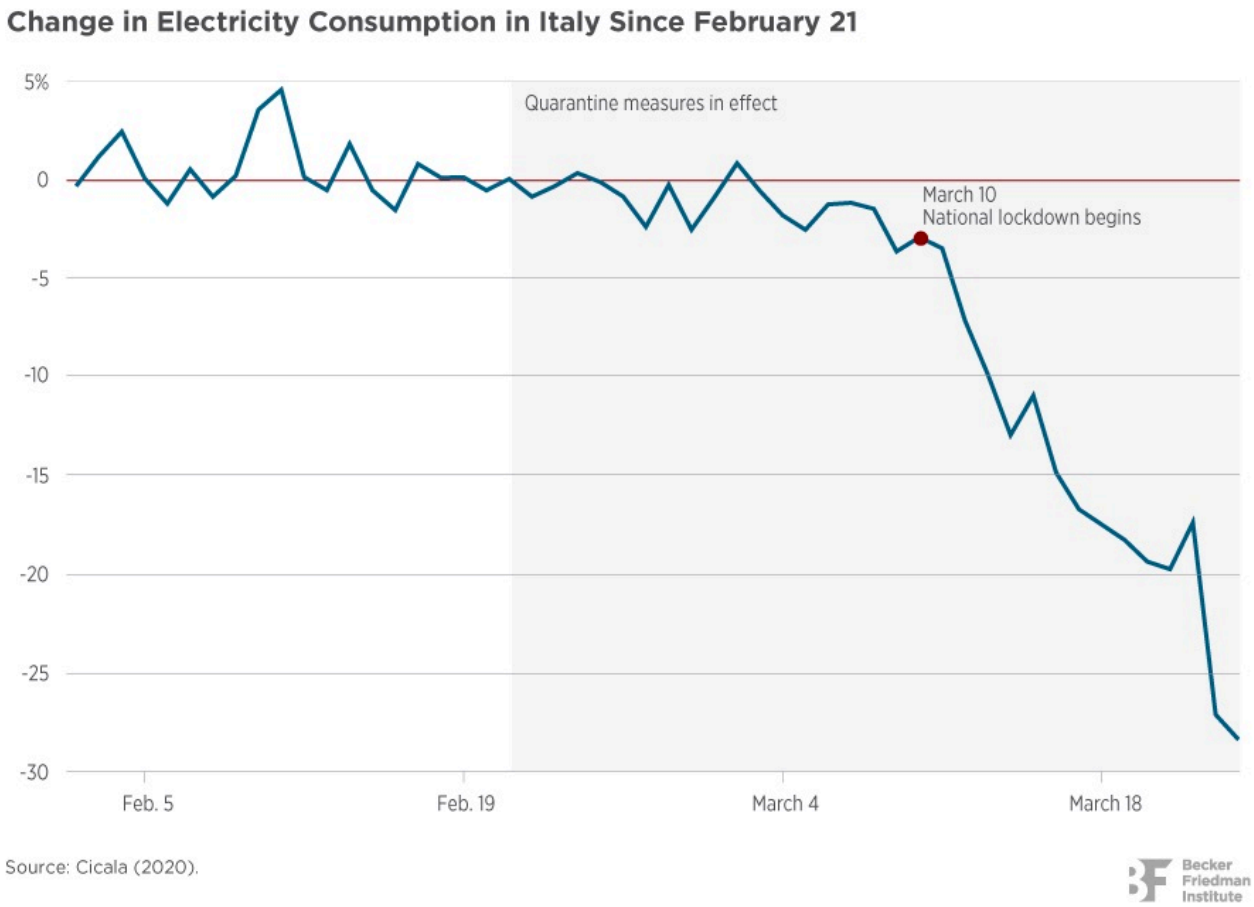

Ekonomik Yavaşlama

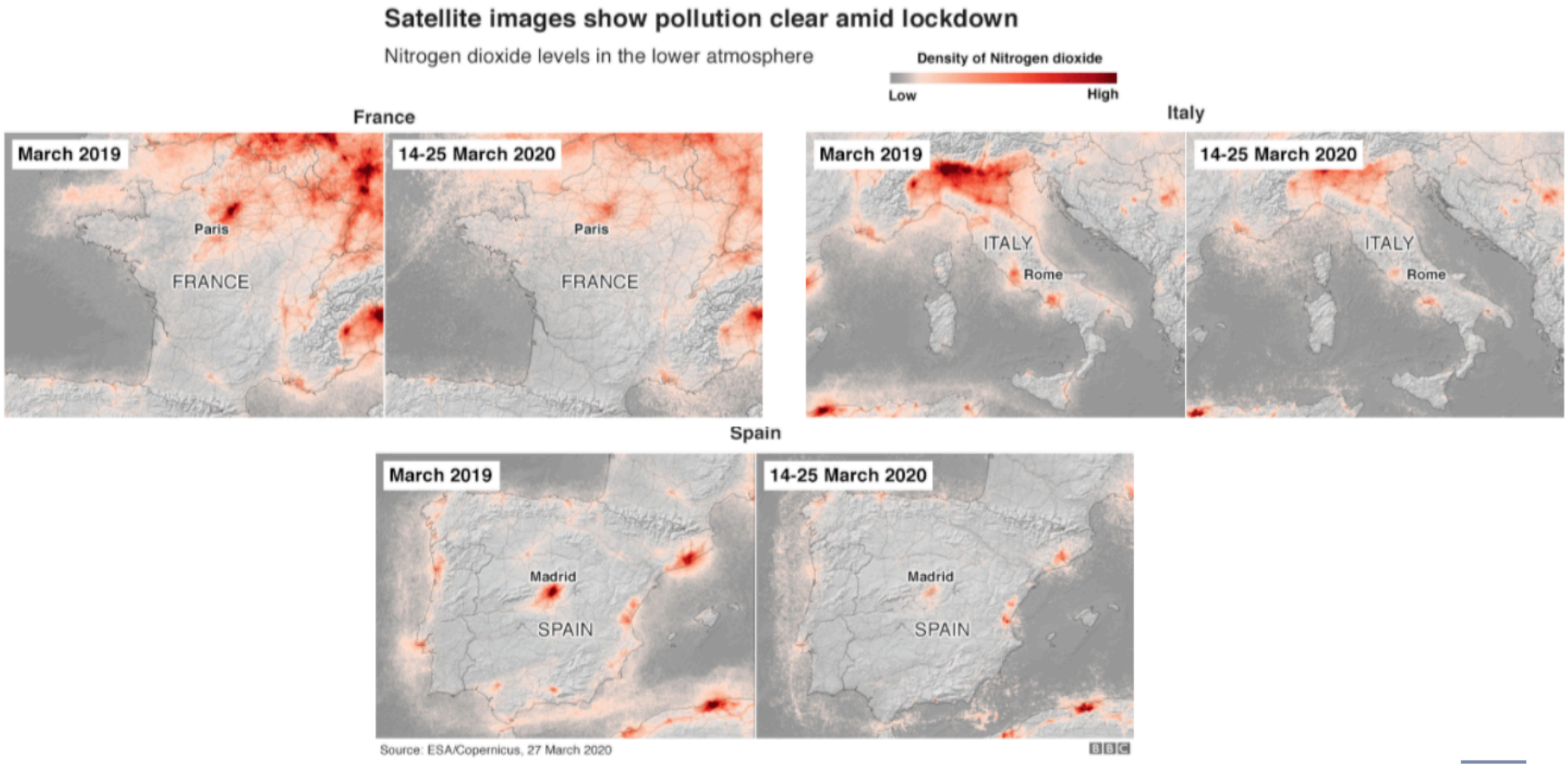

Ekonomik Yavaşlama

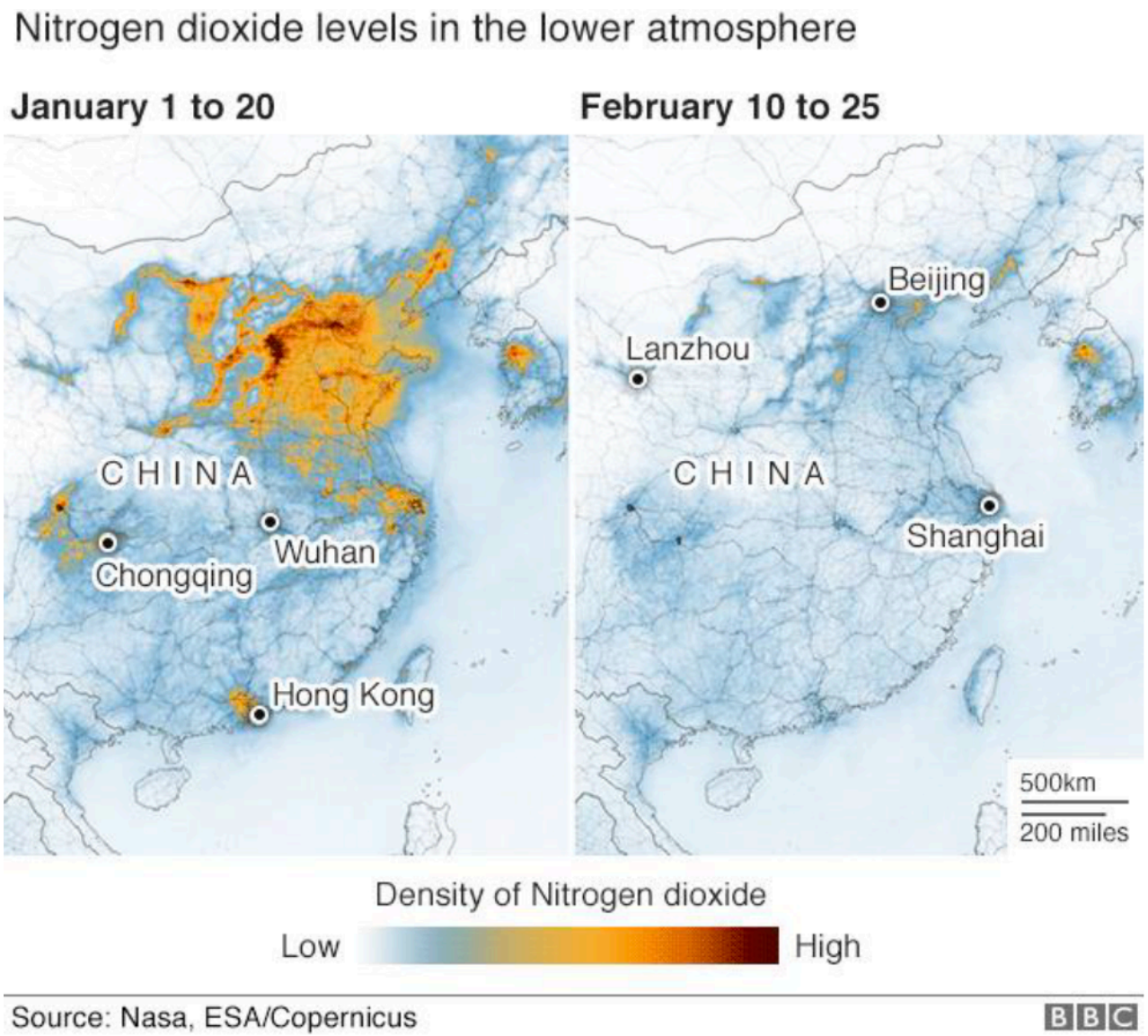

Harcamada Düşüş

Table 1: Aggregated daily spending by major category (% year-over-year growth)

	3/24	3/23	3/22	3/21	3/20	3/19	3/18	3/17	3/16	3/15	3/14	3/13	3/12	3/11	3/10	3/9	3/8	3/7
Airlines	-102%	-104%	-87%	-96%	-93%	-95%	-91%	-94%	-88%	-59%	-62%	-61%	-51%	-54%	-46%	-50%	-40%	-28%
Lodging	-121%	-109%	-84%	-107%	-106%	-119%	-128%	-123%	-112%	-48%	-70%	-61%	-48%	-37%	-24%	-30%	-8%	-14%
Cruises	-113%	-100%	-91%	-115%	-112%	-109%	-93%	-102%	-82%	-60%	-69%	-85%	-130%	-126%	-98%	-84%	-40%	-68%
Entertainment	-94%	-93%	-92%	-94%	-94%	-97%	-96%	-67%	-95%	-70%	-79%	-72%	-57%	-32%	-32%	-24%	-26%	-22%
Restaurants	-56%	-61%	-70%	-66%	-58%	-55%	-51%	-42%	-32%	-33%	-26%	-18%	-9%	-2%	-2%	2%	3%	0%
Transit	-49%	-68%	-69%	-53%	-54%	-53%	-48%	-38%	-56%	-42%	-43%	-16%	-31%	-4%	2%	-19%	-12%	-7%
Gas	-46%	-44%	-47%	-38%	-28%	-30%	-28%	-21%	-8%	-19%	-14%	-2%	-3%	-5%	-5%	-3%	0%	-5%
Clothing	-65%	-67%	-79%	-82%	-73%	-68%	-62%	-53%	-46%	-42%	-40%	-37%	-28%	-13%	-9%	-9%	-4%	-11%
Furniture	-41%	-38%	-64%	-59%	-31%	-21%	-22%	-15%	-13%	-14%	-14%	-13%	-4%	1%	1%	-2%	4%	1%
Department store	-59%	-46%	-75%	-82%	-67%	-64%	-65%	-61%	-51%	-52%	-51%	-41%	-36%	-22%	-13%	-7%	-13%	-15%
Online electronics	37%	45%	33%	51%	39%	37%	31%	29%	22%	28%	17%	6%	11%	15%	13%	14%	28%	1%
Grocery	19%	12%	-10%	20%	64%	56%	49%	66%	93%	30%	59%	123%	105%	37%	20%	12%	9%	8%
General Merchandise	-11%	-10%	-32%	-26%	7%	9%	6%	15%	37%	-4%	9%	60%	66%	30%	19%	15%	5%	5%
Health, pers &beauty store	-17%	-16%	-23%	-16%	3%	4%	9%	14%	30%	21%	20%	34%	29%	10%	7%	5%	8%	2%
Home improvement	-9%	-4%	-6%	1%	11%	6%	5%	0%	-1%	12%	8%	3%	4%	6%	6%	4%	7%	10%
Retail ex auto	-17%	-18%	-34%	-25%	-2%	-2%	-2%	7%	23%	-2%	7%	31%	31%	12%	6%	6%	6%	3%
Total card spending	-31%	-31%	-37%	-31%	-15%	-18%	-19%	-11%	0%	-5%	-4%	5%	9%	2%	1%	-2%	1%	0%

Source: BAC internal data; Note: > 100% decline reflects refunds. We advise taking a moving average to decipher the underlying trend

Harcamada Düşüş

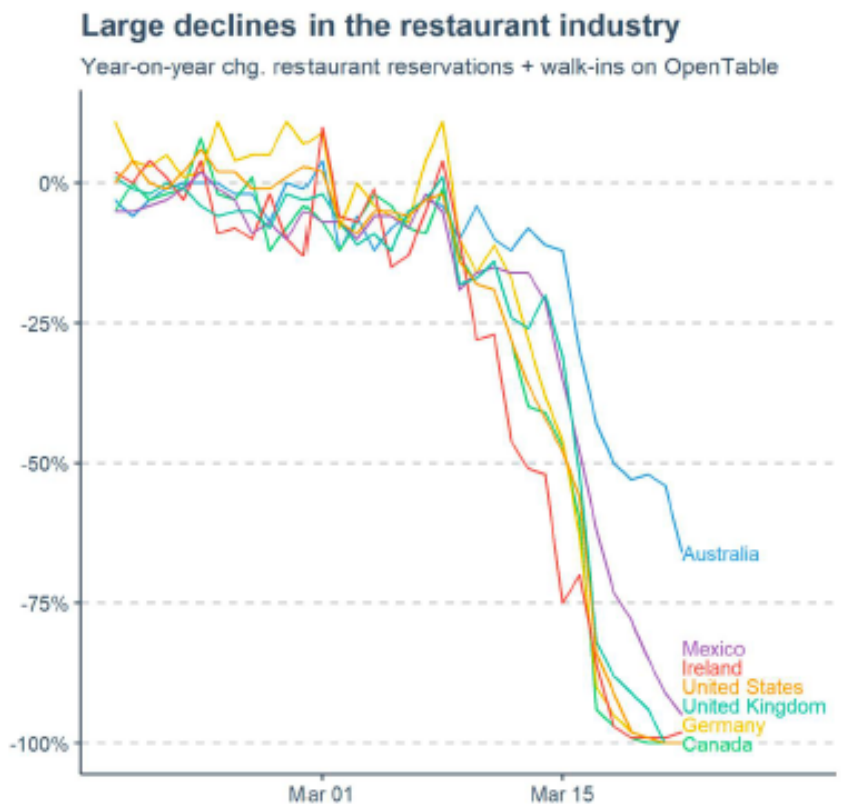

Evden yapılabilecek işler

Figure 2. Lower-paid jobs are less amenable to home-based work

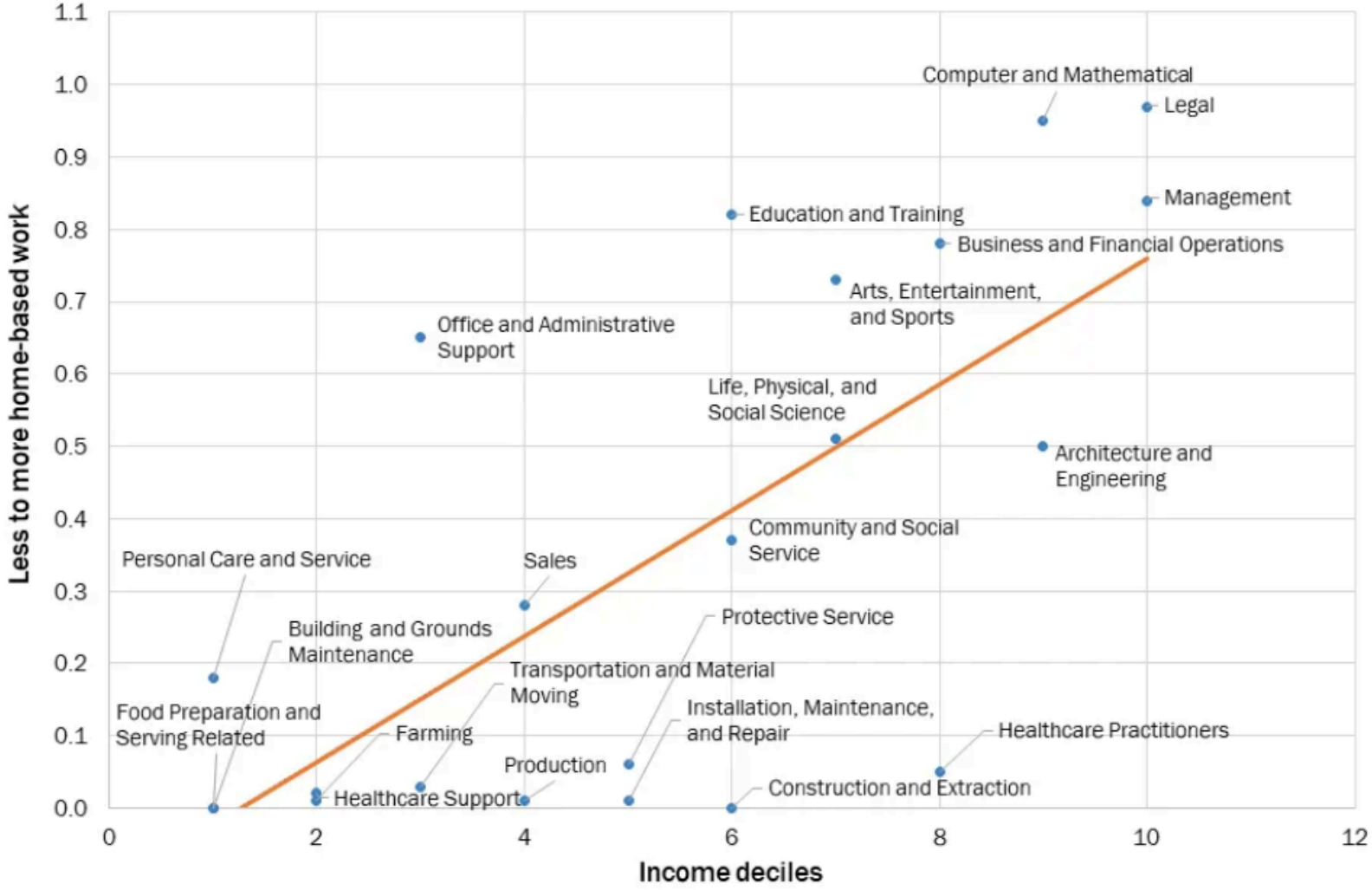

Source: Authors' calculations based on Dingel and Neiman (2020).

BROOKINGS

Toparlanma nasıl olacak?

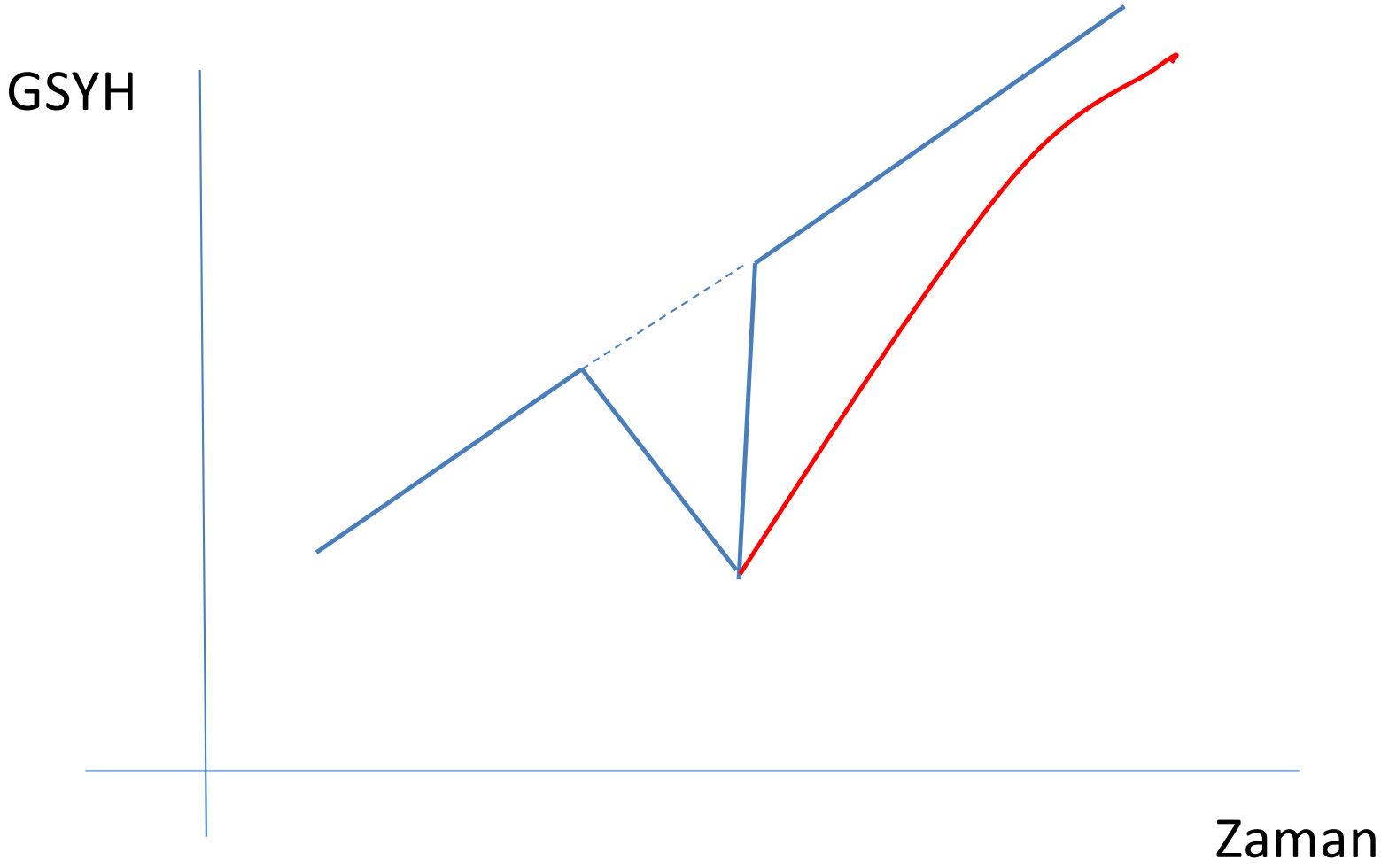

Paketler

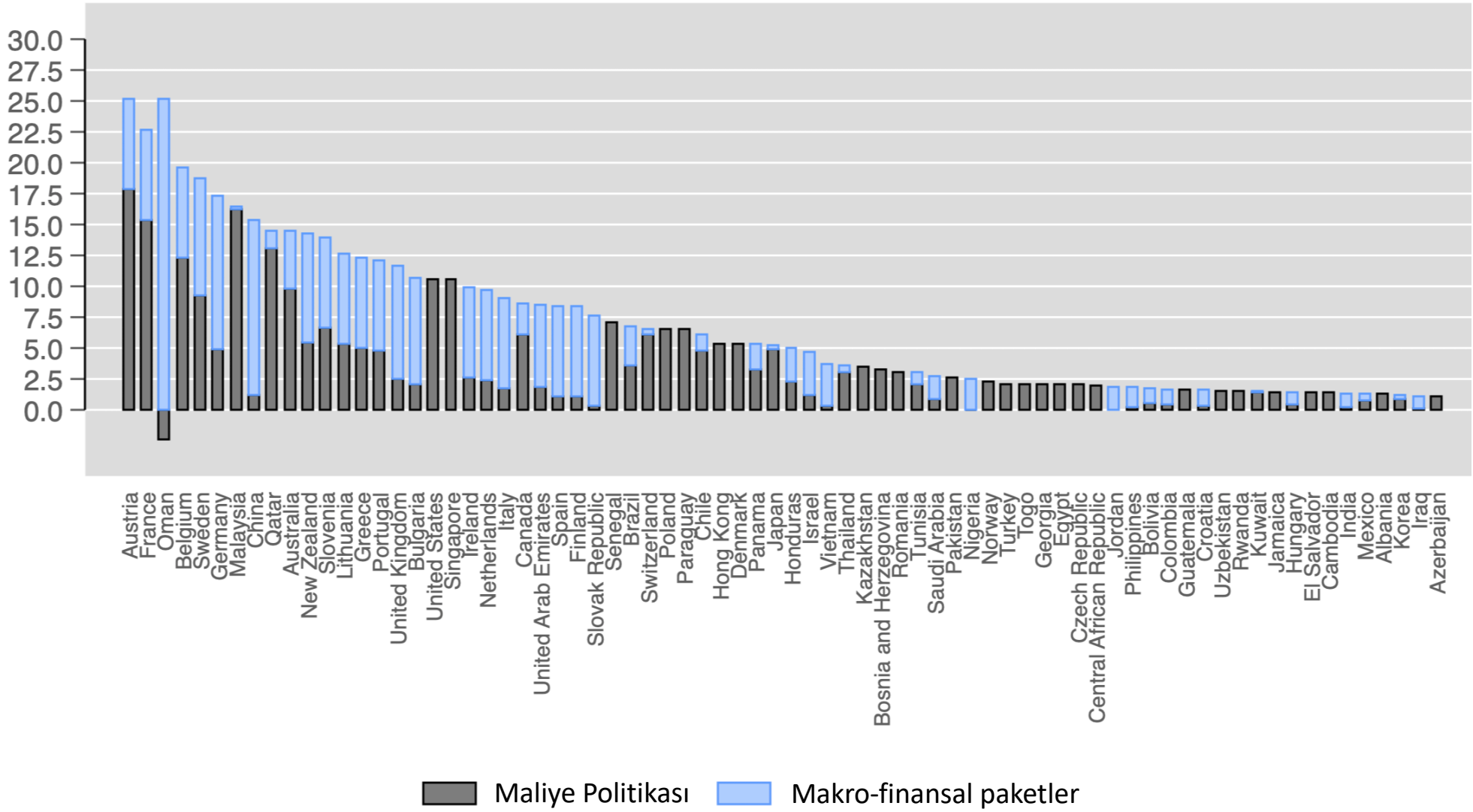

Kaynak: Elgin, C., Basbug, G., Yalaman (2020)

Mali Destek Paketleri

Görsel 3) Mali Destek Paketi ve Vaka Sayısı

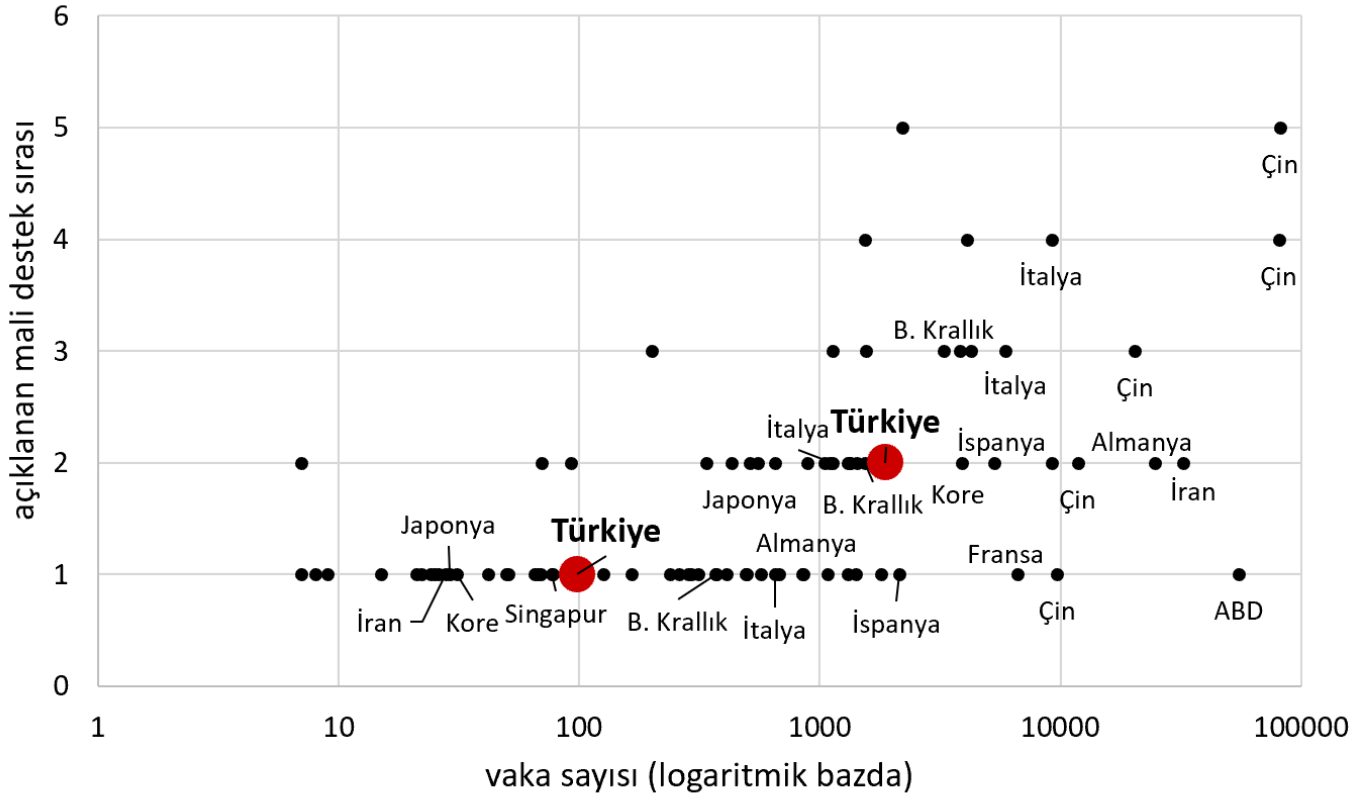

Veri: Oxford Üniversitesi (OxCGRT), Johns Hopkins University (CSSE)
Analiz: Ufuk Akçiğit, Elif Özcan-Tok

Mali Destek Paketleri

Görsel 5) Son Açıklanan Mali Destek Paketi

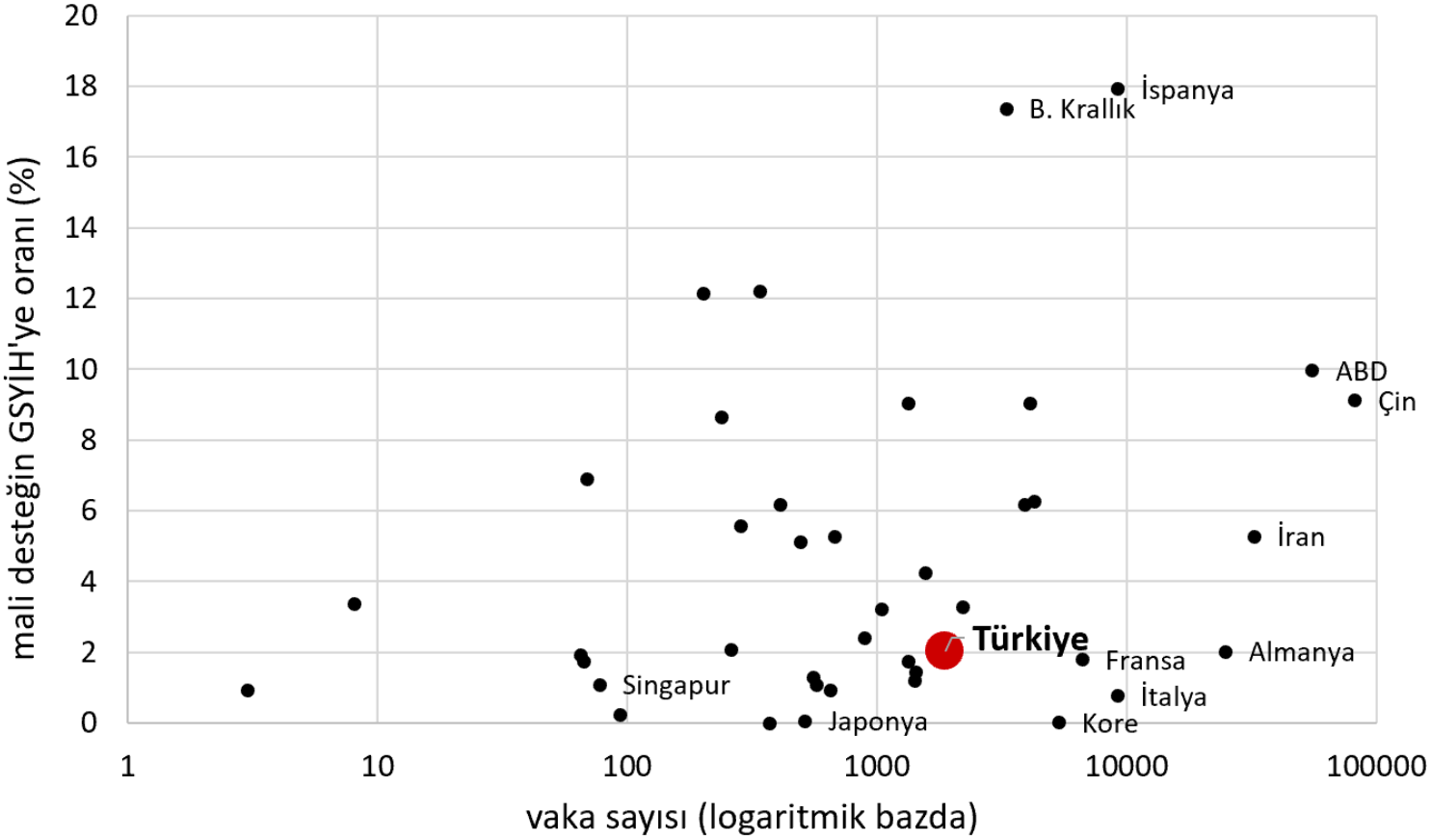

Veri: Oxford Üniversitesi (OxCGRT), Johns Hopkins University (CSSE) , Dünya Bankası
Analiz: Ufuk Akçiğit, Elif Özcan-Tok

Türkiye’de Atılan Adımlar

- Krizden en çok etkilenen hizmet sektöründeki işverenlerin vergi yükümlülükleri, SGK primleri ve kredi borçları ertelenecek.
- Kredi Garanti Fonu (KGF) limiti yükseltilerek teminat sorunu nedeni ile kredi alamayan firmaların banka kredilerine erişimi kolaylaştırılacak.
- Kısa çalışma ödeneği ile üretime ara veren işyerlerinde çalışanlara geçici gelir desteği sağlanacak.
- İhtiyaç sahibi ailelere 2 milyar TL'lik bir kaynak aktarılacak.
- İç havayolu taşımacılığında 3 ay süreyle KDV oranında indirim yapılacak.
- İhracatçıya stok finansman desteği verilecek.
- Konut alımında kredi koşullarında kolaylık sağlanacak.
- Asgari ücret desteği devam ettirilecek.
- En düşük emekli maaşı 1.500 liraya yükseltilecek.
- 2 aylık telafi çalışma süresi 4 aya çıkarılacak.

TCMB

- 17 Mart: 100 baz puan faiz indirimine gitti.
- Bankaların TL ve yabancı paraya ulaşımında esneklik sağlanması
- Reel sektöre kredi akışının temini için bankalara ilave likidite imkanlarının tanınması
- İhracatçı firmaların nakit akışının desteklenmesi amacıyla birtakım tedbirler açıkladı.

- 31 Mart: tahvil alımlarını genişleterek daha bol ve ucuz likidite sağlama.

Ne yapılmalı?

Hayati Sektörler

- Sağlık Sistemi ve diğer hayati sektörlerin problemsiz devamı.
- COVID-19 mücadelesi birinci öncelik.
- Bunun yanında diğer hastalıklar, gıda üretimi ve dağıtımı, gerekli altyapının sürekliliği.
- Eğer stokçuluk veya kıtlık oluşursa fiyat kontrolleri.
- Savaş zamanında kullanılan sanayinin belli önemli şeylerin üretimine yönlendirilmesi.

Hane Halkı

- Koruma ağları oluşturulmalı.
- Doğrudan yardımlar: nakit yardımı, sağlık harcamalarının karşılanması gibi.
- İşsizlik sigortasının genişletilmesi.
- Hastalık veya aile izinleri kapsamının genişletilmesi.
- Kendi başlarına hizmet veren kişilere veya işsizlere de ulaşma.
- Kayıt dışı çalışanlar?
- Talebin canlandırılması.

Özel Sektör

- Ekonominin çok tahrip olması engellenmeli
- İşçi-işveren, üretici-tüketici, tedarikçi-alıcı, kredi veren-alan ilişkileri.
- Birikmiş tecrübe ve iş bilgisinin kaybolmaması.
- Şirketlerin işçi çıkarmasına ve şirketlerin kapanmalarına engel olacak adımlar.
- En çok etkilenen endüstrilere direk destekler.

Özel Sektör

- Geçici kredi imkanları.
- Vergi kesintileri, vergi borçlarının ertelenmesi, kredi garantileri, KOBİlerin korunması.
- Finans Sektörü?
- İşler çok kötüye giderse devletin kurumları devralması??
- Birikim ve sermaye eksikliği
  - Günlük geliri ile günlük giderini karşılama.
  - Ne kadar gelir kaybına tahammülü var şirketlerin.
  - Borçluluğu üstlenmek.
  - Şirketlere doğrudan kaynak aktarmak.

Nakit Tamponu

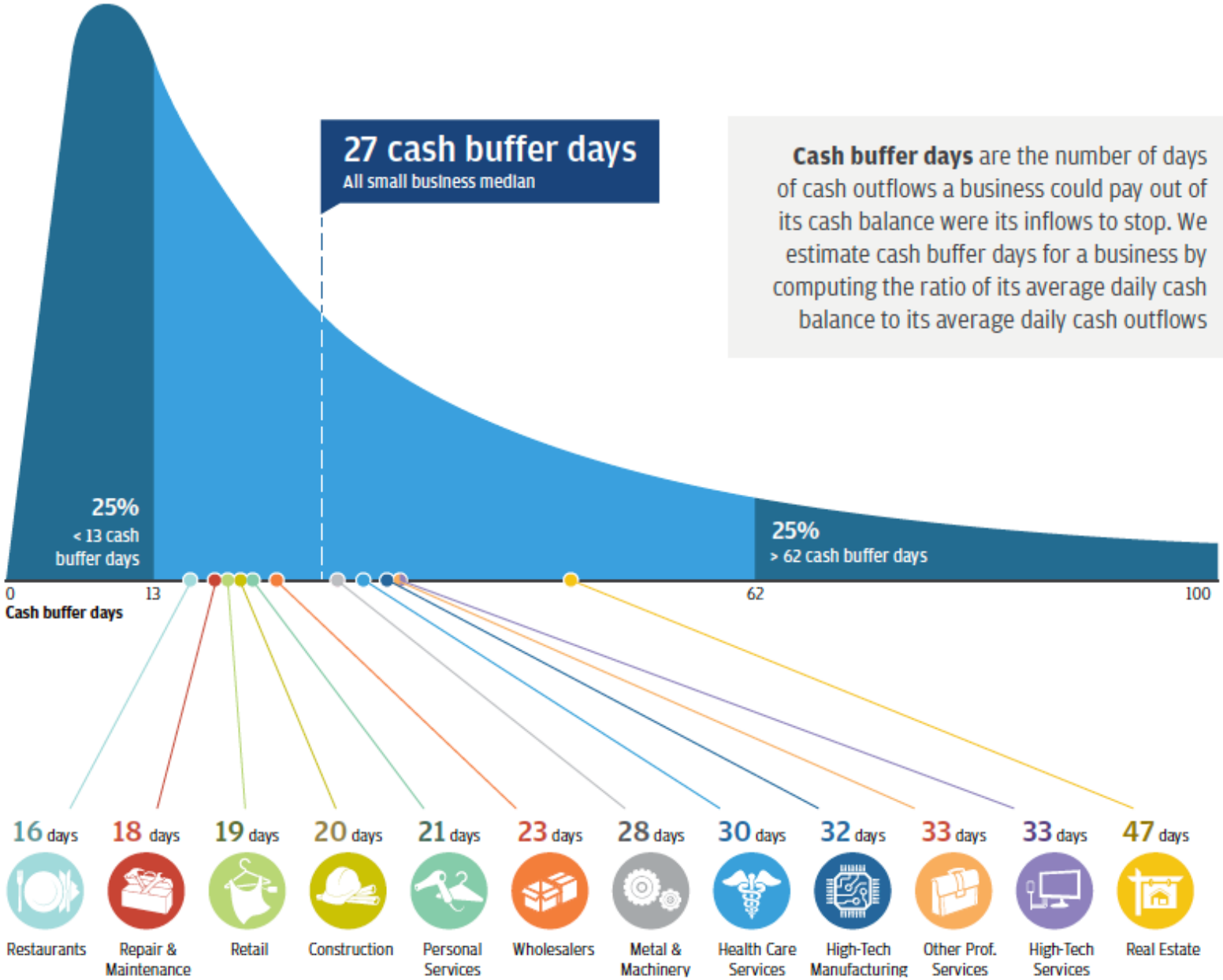

İşsizlik

- Büyük bir problem
- Düşük maaşlar
- Genç işsizliği
- Yeni işgücüne katılanlar için
- İşini kaybedenler

Finansal ve Mali Politikalar

- Ülkedeki pazarların sağlıklı çalışması
- Uluslararası koordinasyon
- Dış ticarete ve finansa açıklık
- Gevşek para politikaları
  - Merkez Bankalarının likidite sağlaması
  - Zorunlu karşılık indirimleri
  - Düşük Faiz.
- Türkiye’nin kısıtlı bir alanı var.

Dış Borç

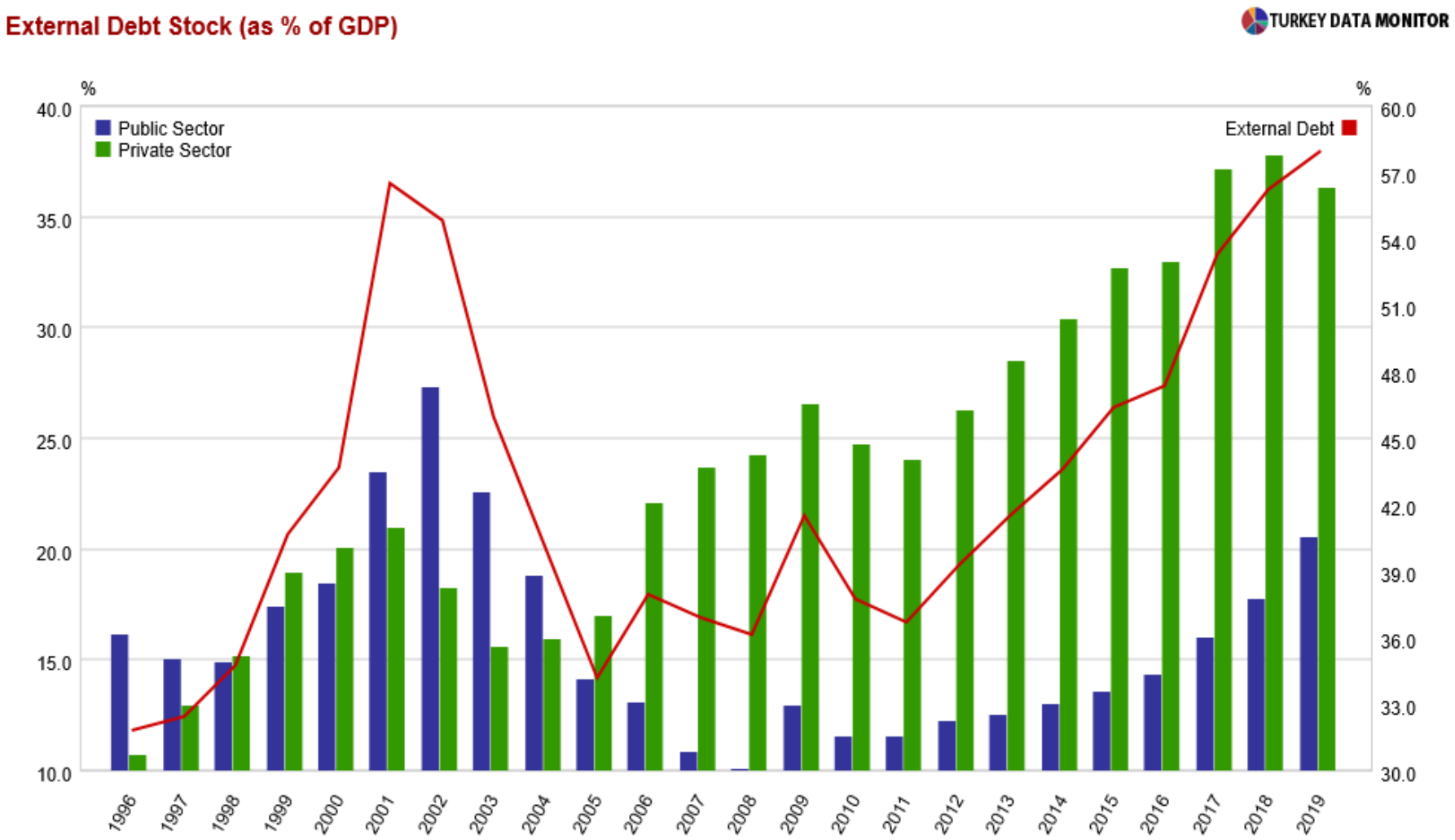
External Debt Stock (as % of GDP)
TURKEY DATA MONITOR
%
%
Public Sector
Private Sector
External Debt
40.0
35.0
30.0
25.0
20.0
15.0
10.0
60.0
57.0
54.0
51.0
48.0
45.0
42.0
39.0
36.0
33.0
30.0
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019

Borçlar

- 436 Milyar Dolar dış borç, 123 Milyarı (GSMH'nin %17'si) kısa vadeli ve bunun 91 milyarı özel sektör borcu.
- Çevrilmesi gereken borç 172 Milyar Dolar (GSMH'nin %23'ü).
- Sermaye kaçışları başladı.

Enflasyon

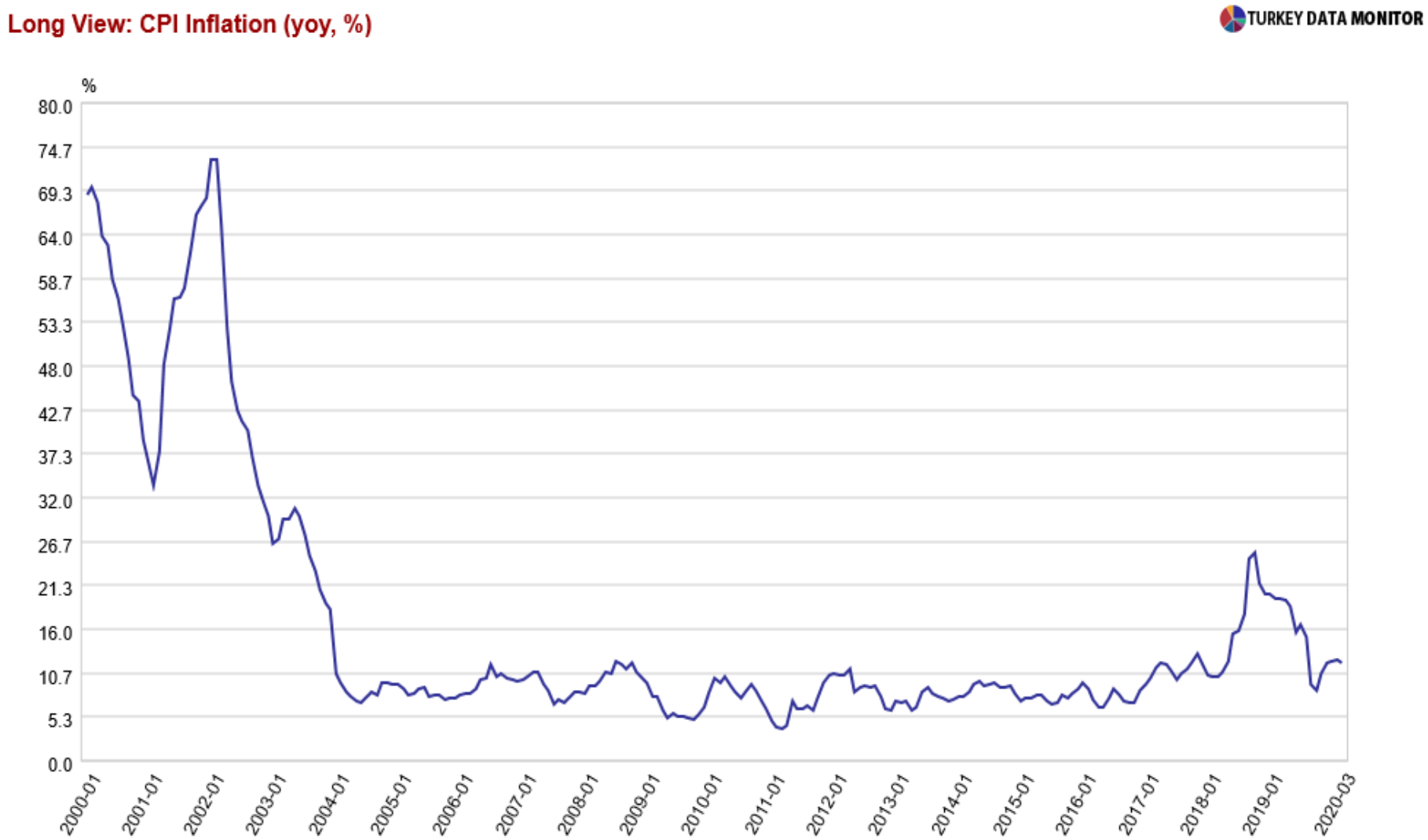
Long View: CPI Inflation (yoy, %)
TURKEY DATA MONITOR
%
80.0
74.7
69.3
64.0
58.7
53.3
48.0
42.7
37.3
32.0
26.7
21.3
16.0
10.7
5.3
0.0
2000-01
2001-01
2002-01
2003-01
2004-01
2005-01
2006-01
2007-01
2008-01
2009-01
2010-01
2011-01
2012-01
2013-01
2014-01
2015-01
2016-01
2017-01
2018-01
2019-01
2020-03

Döviz Kuru

Nominal Exchange Rates
TURKEY DATA MONITOR
USD/TL
7.50
7.00
6.50
6.00
5.50
5.00
4.50
4.00
3.50
3.00
2.50
2.00
1.50
1.00
0.50
2000-01-03
2001-01-03
2002-01-07
2003-01-07
2004-01-12
2005-01-12
2006-01-16
2007-01-16
2008-01-15
2009-01-21
2010-01-26
2011-02-02
2012-02-03
2013-02-06
2014-02-14
2015-02-20
2016-02-25
2017-03-01
2018-03-02
2019-03-08
2020-04-08

Türkiye’de Parasal Genişleme?

- Yüksek enflasyon problemi.
- Para basılıp piyasaya sürülürse enflasyonun aşırı kontrolden çıkması ihtimali.
- Ek para enflasyon yaratmadan parayı zamanında geri çekip fiyat kontrolünü sağlayabilir mi?
- Türkiye’nin ekonomisine uluslararası güven ne durumda?
- Enflasyon beklentileri ve risk primindeki hızlı yükseliş piyasa faizlerini ve kuru sıçratabilir.
- Sermaye kontrolü riskleri artırıp kalıcı bir hasar oluşturabilir.
- Harcamaları canlandırmak yerine döviz ve altına kaçıp finansal ortamı daha da sıkılaştırabilir.
- Öncelik hastayı hayatta tutmak. Gönül isterdi ki bu kritik ameliyat öncesi hasta daha sağlıklı olsun.

Genel Kurallar

- Atılacak adımlarda azami şeffaflık. Kayırmacılığın önüne geçilmesi.
- Destekler hangi şartlarda ne zaman kadar devam edecek? Net olunması.
- Verilen desteklerin amacı doğrultusunda kullanılması.
- Yurtiçi ve yurtdışı koordinasyonun temini.

- Ekonominin yeniden başlatılması nasıl finanslanacak?
- Yeni bir dünya düzeni mi?

Özet

- Devletlerin büyük tedbirler almaları lazım.
- Meselenin sağlık (epidemiyoloji) boyutu en acil.
- Bu sürede firmalar kış uykusuna geçsin, insanlar karantinaya girsin diyoruz. Destek şart.
- Ne zaman biteceği meçhul.
- Daha önce yaşanmış örneği de yok.
- Global bir durum, o yüzden global bir çözüm gerekli.
- Sıfırlama için yeni fikirler yeni bir düzene ihtiyaç var.

Zor ve beklenmedik bir süreç

Dinlediğiniz için teşekkürler!!!

E-mail: yildirim@gmail.com